

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Transformace lokální společnosti
prostřednictvím masového turismu**

Jana Brabcová

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Diplomová práce

**Transformace lokální společnosti
prostřednictvím masového turismu**

Jana Brabcová

Vedoucí práce:

Doc. Petr Lozoviuk, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně a použila jen uvedení pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucímu mé diplomové práce Doc. Petru Lozoviukovi, Ph.D. za jeho odborné vedení a podnětné rady a připomínky, které mi v průběhu zpracování práce poskytl. Mé poděkování patří také mým informátorům, za jejich ochotu a čas, který mi věnovali.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	ANTROPOLOGIE TURISMU	3
2.1	Vymezení pojmů „turismus“ a „turista“	5
2.2	Masový turismus	9
2.3	Historie a vývoj turismu.....	11
3	DOPAD TURISMU NA URČITÉ LOKÁLNÍ PROSTŘEDÍ	15
3.1	Turismus jako akulturace	18
3.2	Sociální transformace	19
4	METODOLOGIE	20
4.1	Obecná povaha biografického výzkumu.....	21
4.2	Sběr a povaha dat.....	23
5	VÝVOJ TURISMU V OBLASTI ČERNÉ V POŠUMAVÍ	26
5.1	Historický vývoj oblasti Lipna.....	26
5.2	Charakteristika území	28
5.3	Stavba Lipenské přehrady.....	29
6	TURISMUS V ČERNÉ V POŠUMAVÍ	30
6.1	Historický vývoj obce.....	30
6.2	Geografické údaje obce	32
6.3	Struktura trhu práce v obci.....	33
6.4	Počátky a rozvoj turismu v obci Černá v Pošumaví	34
6.5	Aktuální podoba – Černá v Pošumaví dnes.....	38
7	PROMĚNY OBCE A ŽIVOTA OBYVATEL V ČERNÉ V POŠUMAVÍ SKRZE TURISMUS	39
7.1	Černá v Pošumaví: „To byla čistě zemědělská obec.“	40
7.2	„Něco, co už nesetřesete“ – turismus jako součást obce	44
7.3	Podoba masového turismu z pohledu místních obyvatel: „Mysleli si, že se tady houpeme ještě na stromech.“	48
7.4	Žitý prostor v očích místních obyvatel.....	52
7.5	Veřejné vs. soukromé: „Černá v rukách soukromých vlastníků.“	55

8	ČERNÁ V POŠUMAVÍ: „STŘED LIPNA“ – „BRÁNA ŠUMAVY“	59
9	ROZVOJ OBCE, KTERÝ ZAMRZL: „DOBA, KTERÁ NÁM CHYBĚLA.“	61
10	ZÁVĚR	65
11	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	68
	11.1 Literatura	68
	11.2 Internetové zdroje	72
12	RESUMÉ	74
13	PŘÍLOHY	76
	13.1 Seznam informátorů	76
	13.2 Obrazová příloha	78

1 ÚVOD

Ve své diplomové práci se věnuji tématu masové a turistické transformace a integrace a s nimi souvisejícími dopady, jež budou zkoumány na konkrétním příkladu obce Černá v Pošumaví. Tato obec prošla za poslední půl století mnoha změnami, které se odrazily především v sídelní struktuře obce a životě místních obyvatel. Jako příklad pro zkoumání vlivu turismu a turistické transformace je proto relevantní.

Předmětem mého zájmu jsou především změny způsobené proměnou původně agrárního charakteru obce na turisticky vyhledávanou oblast, které nastaly v 60. letech díky výstavbě přehradní nádrže Lipno a rozvinuly se do podoby masového turismu, jenž měl výrazný vliv na další vývoj obce. Vzhledem k nebyvalému rozsahu a tempu transformace prostřednictvím cestovního ruchu se obec proměnila z periferní vesnice v plně rozvinuté turistické letovisko, ve kterém došlo k převážnému odstranění většiny aspektů „venkovskosti“.

Obec Černá v Pošumaví se nachází v okrese Český Krumlov na levém břehu Lipenské přehrady, která byla vybudována v letech 1952–1959. S její rozlohou 48,7km² se jedná o největší přehradní nádrž a vůbec o největší vodní plochu na území České republiky, díky čemuž bývá často označována jako „jihočeské moře“. V současné době je Lipno vnímáno hlavně jako místo zábavy a rekreace, které má být prodáváno jako produkt. Transformace turismem ovlivňuje všechny rozměry venkovské sociální organizace: způsoby ekonomické obživy, osídlení a prostorové uspořádání, výběr volnočasových aktivit, atd. Myšlenka turismu jako kulturní komodifikace ve mně vzbudila zájem se touto problematikou úžeji zabývat, a stala se tak podnětem pro téma diplomové práce.

Mým cílem bude zjistit, jak konkrétně turistická transformace a integrace mění obraz obce, život obyvatel v ní, a to jak z historické tak i z aktuální perspektivy. Hlavní snahou této práce je ukázat sdílené

představy obyvatel Černé v Pošumaví o konkrétních změnách způsobených turistickou transformací, které se odrážejí v celkovém obrazu obce a života obyvatel, a přiblížit je tomu, jak jsou narátory reflektovány v současnosti. Proto je má pozornost věnována změnám původních kulturních vzorců,¹ jež jsou informátory reflektovány a dávány do vztahu s nově přibývajícími aspekty cestovního ruchu, které byly přijaty. Dílčím úkolem je také přiblížit vztah místních obyvatel k turistům, který se v průběhu životního cyklu lokality měnil.

Práce je zpracována v kontextu antropologie turistiky, blíže se zaměřuje na oblast integrace cizích lidí (turistů) v rámci transformace skrze cestovní ruch, jež bude zkoumána na konkrétním příkladu obce Černá v Pošumaví. Na základně tohoto kontextu budu vycházet především z teoretických přístupů, které staví do středu zájmu dopad turismu na lokalitu a vztah mezi místními obyvateli a turisty. Pozornost věnuji vzniku a dosavadnímu vývoji antropologie turismu a terminologickým definicím. Na turismus zde nahlížím, jak z historického hlediska, tak z hlediska jeho významu na navštívenou lokalitu. Další část samozřejmě představuje i metodologii, na jejímž základě byl veden výzkum.

Text dále nastiňuje historický vývoj lipenské oblasti a obce Černá v Pošumaví. Důraz je kladen na klíčové momenty, kdy turismus a vše, co s ním souviselo, zasahoval do společenských procesů a podílel se na utváření podoby obce a společnosti. Na základně vytyčení těchto momentů jsou v práci zařazeny kapitoly, ve kterých jsou představeny názory informátorů a jejich reflexe těchto změn. Jedná se především o změny spojené s osídlením a prostorovým uspořádáním obce, změny ve společenských vztazích a každodenním životem místních obyvatel, o proměny celkového obrazu a vizuální podoby obce.

¹S termínem kulturní vzorce pracuji v textu způsobem, tak jak ho pojímá antropoložka Ruth Benedictová (1999). Podle ní představují kulturní vzorce základní skladební prvky kultury. Každá kultura má své morální prvky, kterým nemůžeme porozumět odděleně, pochopíme je pouze tehdy, pokud budeme na kulturu nahlížet jako na celek.

2 ANTROPOLOGIE TURISMU

Zkoumání turismu je v oblasti zájmu sociálních věd v porovnání s ostatními obory spíše v počátcích. Tento fakt je dán především tím, že do nedávné doby se na turismus nahlíželo jako na oblast, která nepotřebuje hlubší zkoumání (Holden 2005). Chceme-li však porozumět turismu jako celku a pochopit jeho vliv na turisty, je potřeba na něj nahlížet z multidisciplinárního pohledu jako na komplexní systém. Sociální antropologové Graburn a Jafari pojmají multidisciplinaritu turismu takto: *„Žádný obor sám o sobě nemůže pojmut, považovat nebo pochopit turismus; může být zkoumán, pouze pokud jsou hranice oboru překročeny a pokud multidisciplinárním pohledy jsou utvořeny a zformovány“* (Graburn, Jafari 1991: 3).

Antropolog Andrew Holden (2005) se ve své knize zaměřuje na studium turismu, který, kromě antropologického náhledu, podrobuje i zkoumání skrze sociologii, psychologii, ekonomické a politické aspekty. Tyto obory poskytují odpověď na otázku, proč se lidé stávají turisty a jak turismus vzájemně ovlivňuje jedince a navštívenou či domovskou společnost. Antropologie a turismus pro něj představují zjevnou synergii, ve které se snaží identifikovat a pochopit kulturu a lidskou dynamiku na základně hlubšího pochopení interakce turistických společností.

Antropologie turismu je poměrně mladá socio-kulturní disciplína, která se v posledních letech stává nedílnou součástí antropologického bádání. Propojení antropologie a turismu vychází z antropologického zaměření na kulturu, kontakt jednotlivých kultur mezi sebou a kulturní změny (Nash, Smith 1991: 13). Jako samostatná vědní disciplína byla ustanovena na zasedání Americké antropologické asociace (*American Anthropological Association*) v Mexico City v roce 1974. Britský profesor antropologie Tom Selwyn (1996: 6–8) rozlišuje v rámci antropologie turismu tři hlavní oblasti zkoumání, které se zároveň vzájemně překrývají; jsou jimi sociální a kulturní změna, sémiologie turismu a politická ekonomie cestovního ruchu. Tyto tři obsáhlé a vzájemně propojené

oblasti tvoří rámec pro zkoumání klíčových aspektů antropologie turismu zahrnujících metodologii, rituály,² autenticitu, vývoj a kulturní změny.

Odborné práce týkající se turismu začaly vycházet v 70. letech. Jedna z prvních edicí *Hosts and Guests*, vydaná v roce 1977, se zabývala zejména dvěma tématy: původy a dopady cestování a turistiky. Původ se zaobírá tím, proč lidé cestují, jaké jsou jejich motivace a také kam cestují. První práce zabývající se dopady turistiky na určitou destinaci musely velmi brzy opustit svůj pozitivní pohled tvrdící, že turismus poskytuje místním lidem ekonomický blahobyt a rozvoj. Na základně výzkumů se brzy ukázalo, že působením turistiky na určitou oblast má spíše negativní dopady jako konzumerismus, kriminalitu, prostituci apod. (Cohen 1979: 183).

S postupným rozvojem této disciplíny dochází ke zvyšování zájmu o postižení sociální a kulturní komplexnosti turistických setkání. Tato komplexnost spočívá ve čtyřech faktorech. Prvním faktorem jsou druhy turismu a aktivity turistů, druhým je různorodost společností a oblastí, kde se turismus nachází, třetí souvisí se zprostředkováním turismu jednotlivci a institucemi a čtvrtým je místo. Všechny tyto faktory jsou zapojeny v jakémkoli druhu turistického zážitku a k vysvětlení důsledků turismu nestačí znát pouze jeden z nich, musíme vzít v úvahu všechny čtyři (Chambers 2000).

V roce 2015 se v Krakově konala konference věnovaná problematice antropologie turismu, jejíž stěžejní součástí tvořil příspěvek v podobě článku Nelsona Graburna,³ jenž shrnuje, že v průběhu posledních padesáti let výzkumu na poli turismu se objevilo velké množství odlišných názorů, vysvětlení a pojetí problematiky turismu a turistů. Můžeme se jen ptát, jak moc těsné jsou hranice mezi všemi

²Rituál je symbolicky a normativně standardizovaný způsob chování a soubor činností. Díky němu si skupiny udržují a upevňují hodnoty a normy své kultury (Soukup 2006).

³Článek: *Fifty Years of Touristis and Tourism: Some Problems of Approaches, Disciplines and Methods*.

definicemi turismu a disciplínami a mezi konečnou spojitostí turismu a ostatním životem turistů.

Antropologii turismu se v posledních letech dostává větší pozornosti i v českém prostředí, kde vznikají absolventské práce rozvíjející toto téma. Například roku 2004 vznikla diplomová práce Markéty Konvalinkové, *Washington jako poutní místo: antropologie turismu*, v roce 2012 bakalářská práce Lenky Rádové, *Fenomén baťůžkářství: příspěvek k antropologii turismu* nebo diplomová práce Petry Kučerové z roku 2014, *Batoh, pohorky a řasenka: Analýza ženského nezávislého cestování z perspektivy antropologie turismu*, a mnoha dalších.

2.1 Vymezení pojmů „turismus“ a „turista“

Stěžejním pojmem mé práce je pojem „turismus“ a s ním spjatý pojem „turista“. Tyto pojmy jdou velmi obtížně a nepřesně vymežit a neexistuje pro ně jednotná definice. Autoři ve svých definicích často zdůrazňují různé stránky tohoto složitého jevu v závislosti na tom, z hlediska které vědní disciplíny je „turismus“ zkoumán a definován. Cílem této podkapitoly je dojít k syntéze těchto pohledů a vymežit pojem „turismus“ a „turista“ jako předmět mého zájmu. K definování základních pojmů z oblastí turismu došlo při zasedání mezinárodní konference Světové organizace cestovního ruchu (*World Tourism Organization*, dále jen UNWTO) v Ottawě v červnu 1991.

Jako cestovní ruch⁴ můžeme pojmenovat činnost osoby cestující ve volném čase a na přechodnou dobu do místa mimo její trvalé bydliště, a to za jiným účelem, než je výdělečná činnost v navštíveném místě (Pásková, Drnová, Moránková 2004: 12). V jiných definicích je do cestovních motivů zahrnut i obchod, rodina, mise či konference. Dle mého názoru je nesprávné považovat za turistu osobu, která je v dané

⁴ angl. tourism

destinaci na služební cestě a veškerý svůj volný čas tráví prací a nedostane se tak do kontaktu s místní kulturou. Ano, v jistém smyslu by se dalo hovořit o turismu z pohledu navštívení cizí země, ale nejde zde o návštěvu za účelem poznání kultury či přírodního bohatství.

Ráda bych zde za účelem teoretického ukotvení mé práce jmenovala několik významných autorů v oboru antropologie turismu a stručně shrnula jejich hlavní myšlenky a pojetí turismu. Jak upozorňuje antropolog Dennison Nash (1996), přestože pojem turista je ve své podstatě středem, ze kterého můžeme vnímat turismus samotný z různých úhlů pohledu, jeho definice není jednotná.

Antropolog Nelson Graburn (2001) definuje turismus jako rituál, v němž zvláštní příležitost pro volný čas a cestování stojí v opozici vůči každodennímu životu a práci. Z tohoto pohledu představuje turismus světský či nenáboženský rituál, zahrnující cíle nebo činnosti, které nahradily náboženské nebo nadpřirozené zážitky tradičních společností. Graburn chápe cestování jako moderní ekvivalent pro světské společnosti k ročním sekvencím nalezených v tradičních společnostech.

Sociolog John Urry (2002: 183) charakterizuje turismus jako volnočasovou aktivitu, která předpokládá svůj opak, tedy regulovanou a organizovanou práci, což je projevem oddělených a regulovaných sfér práce a volného času v moderních společnostech. Pro Urryho je turista produktem moderní doby, kterého lze definovat jako volnočasového cestovatele. Být turistou znamená být moderní. Pod tento pojem můžeme zahrnout celou řadu typů cestovatelů: těch, kteří cestují na krátkou či dlouhou dobu, osamělé cestovatele či osoby cestující ve skupině. Podle Urryho představuje turismus systém vztahů vznikající z pohybu lidí.

Pro sociologa Deana MacCannella (1976: 597) je turismus reakcí na vnímaný nedostatek autenticity moderních společností, který vede k hledání autentického. Moderní turismus chápe spíše jako únik, než jako kopii odcizené a neautentické každodenní reality. Cílem turismu je najít něco autentického ve světě, který se stal odcizený. Problém autentičnosti

je pro studium turismu klíčový. Zdůrazněním myšlenek symbolismu pro turismus MacCannell (ibid.: 589–590) představuje touhu obnovit smysl pro celistvost a strukturu nepřítomnou v každodenním současném životě v městských oblastech.

Stěžejní prací antropologie turismu je typologie turistických zážitků sociologa Erika Cohena (1972: 179). Cohen (ibid.) říká, že existují různé způsoby turismu ve vztahu k tomu, co považují turisté za stěžejní. Podle něho existují různé typy lidí vyhledávající různé turistické zážitky, a proto zde v tomto případě nemůžeme hovořit o „turistovi“ jako o obecném pojmu. Cohen (1972) se ve své práci snaží prozkoumat význam, který turismus hraje v životě moderního člověka a na základně sociálních a emocionálních vazeb, které si turisté k návštěvním místům vytváří, rozlišuje čtyři typy turistů: organizovaný masový turista, individuální masový turista, průzkumník a tulák.

První dva typy považuje Eric Cohen za institucionalizované, spočívající v masovém průmyslu cestovního ruchu založeném na komplexu služeb od cestovních kanceláří až po hotelové resorty, které nabízí turistům standardizované, unifikované zájezdy, kde je vše předem co nejefektivněji připraveno. Zbylé dva typy označuje Cohen za neinstitucionalizované, představující většinou volné a otevřené turistické role spojené s klasickým turistickým uspořádáním. Cíl toho přístupu spočívá ve vyhnutí se standardizaci a uměle vytvořeným atrakcím, které jsou charakteristické pro masový turismus. Paradoxem ale je, že svým přístupem často slouží jako průkopníci masového turismu, jelikož pro něj objevují nová a doposud nepoznaná místa.

Americká antropoložka Valene Smith (1989) navrhla zajímavý alternativní pohled popsání turismu jako sociálního postupu. Fenomén turismu se vyskytuje teprve tehdy, jsou-li splněny tři základní předpoklady turismu a to: (1) dočasný volný čas, (2) disponibilní příjem, (3) cestovní etika (neboli kladné místní sankce).

Z hlediska časových podmínek došlo v oblasti turismu k mnoha změnám po druhé světové válce. Zkrácením pracovního týdne, prodloužením nároku na placenou dovolenou a posunutím svátků vzniklo více volných prodloužených víkendů. S tím souvisely i další trendy: brzký odchod do důchodu a prodloužení délky života. Co se týče disponibilních prostředků, neznamenaají vždy jen peněžní pokrytí osobních potřeb, jako je jídlo, oblečení, bydlení atd. Spíše se jedná o ušetřené peníze používané na cestování. Pozitivní sankce jsou úzce spojeny s motivací a způsoby cestování, kterých je nepřeborné množství, od obyvatel města hledajících klid v přírodě po vysokoškolské studenty jedoucí stopem na cestu po východní Evropě.

Profesor Douglas Pearce (1995: 20) přišel s koncepcí významu místa v turismu, která říká, že turismus je v podstatě o lidech a místech, převážně tedy místech, ve kterých je jedna skupina lidí odjíždějících, druhá navštěvujících, třetí projíždějících a pak jsou tu ostatní skupiny, které se vydaly na cestu. V technickém smyslu může být turismus myšlen jako vztah a jev vyplývající z cesty za rekreačními účely. V českém prostředí naopak Martina Pásková a profesor Josef Zelenka z Katedry rekreologie Univerzity Hradce Králové definují turismus jako komplexní společenský jev prolínající se mnoha oblastmi bez jasně stanovených hranic v čase a prostoru (Pásková, Zelenka 2002).

Podle amerického sociologa Georga Ritzera (1983) je moderní turismus a jeho postmoderní projevy čím dále tím více utvářeným procesem, který označuje jako „McDonaldizace“. Dnešní podoba turismu je ukázkovým příkladem tohoto procesu, ve kterém jsou jasně viditelné i základní čtyři aspekty „McDonaldizace“. Jsou jimi: efektivita, vypočitatelnost, předvídatelnost a kontrola. Turisté jsou povzbuzováni k vyhledávání zážitků, které mají převážně charakter povrchního a neautentického žití. Většina turistických zážitků podléhá předem připravenému scénáři, ve kterém si turisté zajistí celodenní vstupy, chodí po předem připravené trase a jejich výlet končí společně se zavírací dobou. Tento proces je často připodobňován k procesům fungování

zábavných parků. Toto tvrzení by se dalo částečně aplikovat i na obec Černá v Pošumaví, kde ale místo atrakcí přicházejí atrakce v podobě pensionů, kempů, vodních sportů, lipenské nádrže a místních památek, které jsou uzpůsobeny k ideálu masové a v menší míře i individuální turistiky.

Vztáhneme-li výše zmiňované teorie přímo na Černou v Pošumaví, najde si zde každý to své. Může se zde jednat o dokonale organizovanou dovolenou pod záštitou cestovní agentury, při které se turista vůbec nedostane z uměle vytvořeného a naplánovaného prostředí. Na své si zde však přijdou i průzkumníci a tuláci, kteří naopak budou chtít co nejvíce poznat autenticitu této obce tím, že přijedou stopem a noc stráví v kempu pod stanem či pod širým nebem na břehu lipenské přehrady. Černá v Pošumaví je dobrým příkladem, neboť je stále častěji označována jako destinace masového turismu, ale zároveň si stále uchovává aspekty pro individuální turismus. I když jde v tuto chvíli o poměrně vyvážený status, je jen otázkou času, kam se v budoucnu bude Černá v Pošumaví ubírat.

2.2 Masový turismus

V této práci opakovaně využívám termín masový turismus. Hovořím-li zde o masovém turismu, mám na mysli turismus označující cestování velkých skupin návštěvníků za účelem uspokojení potřeb co nejširší skupiny turistů. Termín je často používán v protikladu s individuálním turismem, jehož typickými aktivitami je turistika, agroturismus, cykloturistika, individuální motorizovaný cestovní ruch apod. Za zakladatele hromadného turismu je považován anglický podnikatel a misionář Thomas Cook (pol. 19. století). Rozmach masového turismu ovšem nastal až ve druhé polovině 20. století, a to hlavně díky společensko-ekonomickým změnám po druhé světové válce, které významně ovlivnily budoucí povahu cestovního ruchu a měly

vliv na formování jeho masové povahy. O masovém turismu jako důkazu mobilnější a dynamičtější masové společnosti píše sociolog Miroslav Petrušek (2007), který masový turismus vnímá jako projev svobody v otevřené společnosti. K vymezení tohoto pojmu se opírá zejména o knihu *The Tourist Gaze* (2002) od Johna Urryho. Podle Petruska je důvodem cestování především touha získávat nové zážitky a touha demonstrovat spotřebu masové společnosti.

Termín masová společnost poprvé pravděpodobně použil William Kornhauser kolem roku 1960 (Petrušek 2007: 175). Tímto pojmem v zásadě souhrnně vyjádřil svůj pesimistický postoj k soudobé společnosti. Petrušek (2007) charakterizuje masovou společnost především na základě toho, jak s tímto pojmem pracuje filosofka Hannah Arendtová. Ta masovou společnost vymezuje tak, že oproti běžné společnosti kulturu nechce, ale chce zábavu a zboží touto kulturní společností nabízené. Petrušek pracuje s masovou společností jako fenoménem, pro který je evidentní určitý etický rozměr. Spojuje masovou společnost se vznikem kategorie volného času. Jedná se tedy o společnost, která prošla modernizačními procesy (urbanizace, industrializace, demokratizace, rozvoj masové komunikace atd.), které vedly k závažné depersonalizaci. Hlavními znaky masové společnosti je úpadek sociálních hodnot, absence duchovního jádra společnosti a sekularizace společnosti (ibid.: 178). I přes značná negativa masové společnosti vyzdvihuje Petrušek i určitá pozitiva s ní související, a to možnost lidí volně cestovat, aniž by byli bedlivě sledováni.

Na problematiku masového turismu poukazuje také Eric Cohen (1972), jenž hlavní problém vidí v institucionalizovaném zprostředkování zážitků turistům, kterým je vše předem zařízeno prostřednictvím služeb cestovních agentur. Tohoto procesu masového turismu je dosaženo především dvěma hlavními mechanismy; transformací atrakcí a standardizací zařízení. Tímto způsobem je pak cílová země nucena vynaložit své prostředky na vytvoření zázemí, na které jsou turisté zvyklí a které od navštívené země očekávají. Představa takovýchto turistů je

většinou prostá. Jejich cílem je poznat základní specifika navštívené země, typickou historii a architekturu. Všechny tyto aspekty, včetně výstavby hotelů a výzdoby, se obyvatelé dané země snaží přizpůsobit místní kultuře a jejím projevům, a tím tak vytvořit iluzi autenticity prostředí.

V otázce charakteru turismu v Černé v Pošumaví musíme zohlednit pozvolný historický vývoj obec. Charakterizujeme-li zde turismus z hlediska časového vývoje, o masovosti turismu v obci lze hovořit převážně v určitých časových obdobích. Tento fakt ale neznamená, že by se zde individuální turismus vůbec neprojevoval. Různými podobami turismu v určitých časových etapách se budu později zabývat podrobněji.

2.3 Historie a vývoj turismu

Jak už jsem nastínila v první kapitole této práce, antropologie turismu je poměrně mladou vědní disciplínou. Abych ukotvila komplexní podobu tohoto pojmu, budu se v této kapitole zabývat historií turismu z obecného hlediska. Dějinám a vývoji turismu se na poli antropologie a sociologie věnuje řada vědců. Pro mě však jedním ze stěžejních zdrojů byla kniha slovenského sociologa Ivana Chorváta (2007), která se zabývá nejen historií turismu, ale i analýzou jeho dalšího vývoje v prostředí moderní společnosti.

Dalo by se říci, že lidé cestovali už od pradávna. Prvopočátky můžeme nalézt už v samém pravěku, kdy mělo cestování podobu dlouhých loveckých cest za potravou. Cestování v antice probíhalo především za účelem náboženských či politických cest a ne za účelem soukromých aktivit, jak je vnímáme dnes. Cesty zacílené na soukromé aktivity byly spíše výsadou bohatých občanů, kteří se nejčastěji vydávali do lázní nebo k posvátným místům. Cestování v minulosti představovalo překonávání dlouhých vzdáleností, bylo často nebezpečné a časově i finančně náročné. Cestování původně vyplývalo z instrumentální potřeby

přirozené spirituality člověka. Z toho důvodu se antropolog Erve Chambers (2000) například domnívá, že cestování je primárně důsledkem zvýšené roztěkanosti Evropanů, která historicky pramení z náboženských poutí.

Cestování přispělo k rozvoji budování komplexního systému silničních sítí, přístavů, vodních cest a také k použití jednotné měny a jazyka (Chorvát 2007: 51–52). S cestovatelskými základními potřebami občerstvení a ubytování během cest začaly vznikat první hostince a restaurace. Do pozdního středověku hledali lidé ubytovací a stravovací služby v kláštorech, zájezdních hostincích, městských domech. První zmínky o cestovatelích a uspokojení jejich potřeb pochází z doby kolem r. 2000 př. n. l. Se zánikem Západořímské říše dochází na několik století k pozastavení turismu jako takového. Za úpadkem turismu stál především nedostatek technologického vývoje přepravy a slabá úroveň silniční infrastruktury. V některé literatuře se uvádí i nedostatečná ochrana před zloději a podobná nebezpečí.

Ve středověku lidé sice cestovali, ale bylo to zejména z náboženských a obchodních důvodů. Francouzský sociolog Michel Maffesoli (2002: 33–34) chápal středověk jako dobu intenzivní cirkulace, a to především díky křížovým výpravám a obchodním cestám. Tyto cesty však nebyly většinou vykonávány dobrovolně, jejich funkce byla především iniciační. O dobrovolném cestování můžeme hovořit v souvislosti s poutními cestami. Poutníci v té době měli poměrně výsadní postavení, jelikož mnohdy sloužili jako jediný zdroj informací. Chorvát tvrdí, že ve středověku nebylo výjimečné ubytovat poutníka, a to i bez nároku na odměnu (Chorvát 2007: 38).

Renesance znamenala nejen znovuzrození antických ideálů, ale byla mezníkem pro obnovu cestování. Katalyzátorem pro obnovu cestování se stalo hnutí tzv. *Grand Tours*⁵. Většina autorů se shoduje,

⁵Grand Tour je označení pro cesty mladých anglických aristokratů především po městech Evropy. Cesty byly vyvrcholením jejich studií a zároveň sloužily jako příprava na výkon budoucí profese (Chorvát 2007: 40).

že počátky moderního cestovního ruchu je třeba hledat v 17. a 18. století, kdy existovalo právo volného pohybu po cizích územích pro šlechtice a kupce. Důležitým mezníkem v historii turismu je zavedení cestovního pasu, ke kterému došlo počátkem 17. století. „*Sloužil na ochranu majetku a osob, vystavovala ho městská rada, stanovoval směr i cíl cesty, umožňoval držitelům zboží jeho osvobození od všech mýtných poplatků ve smyslu městských privilegií*“ (ibid.: 36). Po celé 17. a 18. století se ubytovací standart zlepšoval jen pozvolna. Přestože cestování začalo zaujímat významné místo, zůstávaly zájezdní a ubytovací hostince ještě hluboko do 19. století na nízké, v podstatě středověké úrovni.

Postupem doby začalo cestování za účelem poznávat pronikat i mezi širší neurozené vrstvy společnosti, avšak pouze mezi vrstvy movité, které si mohly dovolit nákladné cesty. Tento trend ale mnohdy brzdila nekvalitní silniční infrastruktura. Rozvoj nové infrastruktury započal nejprve ve Francii a dále pak ve střední Evropě. S přelomem 18. a 19. století docházelo postupně ke změně účelu, cíle a délky pobytu. Zkrácením vzdálenosti a času se cestování stává dostupnější širším vrstvám a začíná cestovat stále více lidí. Mění se účel cest, který již není tak praktický a začíná se cestovat pro vlastní potěšení (ibid.: 38–39). Další významná oblast, která se v rámci Grand Tours rozvíjela, je lázeňství a rozvoj lázeňských měst. Vyhledávání léčebné síly teplých pramenů bohatými Evropany dalo základ pro vytvoření zdravotní turistiky (ibid.: 55–56). Koncem 18. století popularita lázeňských měst díky své specifické klientele ustoupila do pozadí před přímořskými oblastmi, které dokázaly pojmout více návštěvníků různých kategorií. Od poloviny 19. století se v metropolích a lázeňských střediscích začal vyvíjet typ hotelu, který známe dnes.

Úpadek turismu po Grand Tours na začátku 19. století přisuzuje Holden (2005) vypuknutí napoleonských válek. Po tomto krátkém útlumu se turismus v jeho moderní podobě plně rozvíjí v důsledku průmyslové revoluce v 19. století, která již dříve začala v Anglii a rychle se šířila dále do ostatních zemí Evropy. Základní podmínkou pro vznik turismu, která

souvisela s průmyslovou revolucí, byl vznik volného času, díky němuž došlo k oddělení pracoviště od místa bydliště, čas se tak stal jasně strukturovaný pro práci a trávení volného času. Další podmínkou byla disponibilita peněz, jelikož chceme-li někam cestovat, musíme mít k dispozici určitý obnos peněz. Dále sem patří i motivace k cestování, neboť v antice, středověku a raném novověku neměli lidé důvod opouštět svá bydliště, ale teprve s rozvojem společnosti lidé začínají chápat, že cestovat lze i pro radost, odpočinek a poznání. Základní podmínkou pro vznik moderního turismu byl také vznik a rozvoj infrastruktury v podobě kvalitní dopravy, stravování, ubytování a dalších služeb.

„Zrod moderního turismu byl dlouhotrvajícím procesem hluboko zakořeněným v kulturní, intelektuální, ekonomické a sociální historii“ (Berghoff, Korteová in Chorvát 2007: 62). Z cestovatele, který byl dříve chápán jako zvláštní typ člověka cestující za určitým cílem, se stal turista, pro kterého je cestování běžnou součástí života. Klíčovým mezníkem v historii rozvoje turismu se stalo otevření cestovní kanceláře Thomase Cooka ve 40. letech 19. století. Cook si uvědomoval, že cestování je pro lidi lákavé a pomocí železnice i poměrně snadno dostupné (Chorvát 2007: 64–65). Cook nabídl lidem cestování jako alternativu k trávení volného času, která spočívala nejen v zařízení a zorganizování stravy, ubytování a navštívení různých zemí, ale i v možnostech jak zájezd strávit, zda pobytem u moře, nebo poznáváním památek, či turistikou v horách. Z běžného turisty, který svou cestu plánoval předem a sám, poznával různá dobrodružství, vyhledával setkání s cizími lidmi, se tak postupně stal turista pasivní, který chce mít vše předem zajištěno (ibid.: 63). Cestování tak přestává být aktivitou a stává se komoditou. Velký úspěch měly také příručky, předchůdci dnešních průvodců, které obsahovaly tipy na nejzajímavější památky a rady, na co si dát pozor a jak porozumět cizím krajům (Holden 2005).

Období obou světových válek rozvoj turismu zásadně utlumilo, a to především v oblasti Evropy. Po roce 1945 postupně docházelo ke zlepšení socio-ekonomických podmínek a počet turistů se opět začal

zvedat. I pohled na turisty se změnil. V 60. a 70. letech se standardní organizovaný turismus stává dostupnějším pro další vrstvy obyvatelstva a přichází masovost. Ta se v 80. a 90. letech stává nezbytností, normou v sociálním chování, a přináší s sebou individuální podobu turismu. S příchodem společnosti masového konzumu a jejích norem individualistického blaha nastupují hodnoty zábavy, volného času a štěstí (Lipovetsky 1999). Nejviditelnější změny, které turismus přináší, jsou materiální. Stavějí se nová letiště, hotely, obchody a celá související infrastruktura. Podstatnější jsou však vlivy na způsob myšlení a života místních lidí. Nevyhnutelně se mění kulturní a sociální hodnoty.

3 DOPAD TURISMU NA URČITÉ LOKÁLNÍ PROSTŘEDÍ

V následujících dvou kapitolách se budu věnovat klíčovému aspektu turismu, který je předmětem mého výzkumu, a to dopadu turismu na určitou lokalitu, s nímž souvisí i proces akulturace ve vztahu k cílové oblasti. Turismus jako významný fenomén životního stylu současné doby je příčinou vzniku mnoha jevů a procesů, které mohou mít pozitivní, či negativní dopad na prostředí, ve kterém je turismus realizován. Turismus je jednoznačně jedním z řady katalyzátorů změn, které mají povahu hluboce ovlivnit hostitelskou komunitu (Burns 1999: 89). Za jeden z nejdůležitějších faktorů pro místní rozvoj cestovního ruchu je pokládán postoj místních komunit k rozvoji turismu (Navrátil 2012: 33), jímž se na konkrétním příkladu obce Černá v Pošumaví budu blíže zabývat v praktické části práce.

Postoje místních obyvatel k cestovnímu ruchu byly předmětem mnoha výzkumů po více než 30 let (McGehee, Andereck 2004: 131). Výsledky výzkumu jsou smíšené a vykazují rozdíly mezi komunitami (Andereck, Vogt 2000: 27–28), stejně jako změny v postojích během přechodu komunity z tradičního způsobu života ke způsobu založeném na příjmech z turismu (Navrátil 2012: 33). Celkově většina studií ukázala, že místní obyvatelé mají většinou pozitivní postoje k cestovnímu ruchu.

Nejinak tomu je i v případě Černé v Pošumaví. Z pohledu ekonomických, environmentálních a socio-kulturních aspektů turismu se obyvatelé shodli na názoru, že turismus jim přináší výhody. Obyvatelé obecně vykazovali pozitivní postoje v oblasti turismu a hospodářského zlepšení, většího počtu rekreačních aktivit, příležitostí pro parkování a celkového zlepšení kvality života (McCool, Martin 1994). Většina těchto studií nenalezla obyvatele velmi znepokojené negativními aspekty turismu na obecné úrovni. Několik studií však odhalilo obavy u jednoho negativního aspektu, který se nejčastěji týkal dopravy. Tentýž stejný aspekt byl vnímán jako negativní i u občanů Černé v Pošumaví.

Výzkumníci zjistili, že postoje obyvatelstva k rozvoji turismu a jeho dopadu vysoce korelují s několika klíčovými faktory. Ty zahrnují socioekonomické faktory jako věk, příjem, délku pobytu, etnický původ, vzdělání, pohlaví, vzdálenost od turistických míst až po obytné čtvrti a ekonomickou závislost obyvatel na turismu (Huh, Vogt 2008: 446). Co se týče vztahu mezi hosty a místními obyvateli, ty se mění v průběhu času a mají zásadní význam pro antropologický výzkum turismu. Povaha vztahů se liší podle počtů působících faktorů včetně počtu a typu turistů. V určitých případech může nastat konsensus místního názoru, že turisté vykazují hodnoty, které jsou v rozporu s jejich vlastními, tudíž se turistické chování stává neatraktivní pro místní lidi. Vzhledem k tomu, že turismus nabízí potenciální únikovou cestu z běžného života, může se to projevit v nevhodném chování (Boissevain 1996: 5). Může se jednat o výstřední oblečení turistů doprovázené chováním, které by bylo v jejich domácím prostředí zcela nepřijatelné. Stručně řečeno, mnoho turistů se z různých důvodů občas stává nejnepříjemnějšími hosty.

Sociální dopady turismu odkazují na „*způsob proměny cestovního ruchu a jeho vlivů na kolektivní a individuální hodnotové systémy, behaviorální modely, komunitní struktury, životní styl a kvalitu života*“ (Hall, Page 1999: 126). Sociální dopady vystihují vliv turismu na místní obyvatele dané lokality. Pásková (2009: 298) mezi tyto dopady zařazuje následující jevy a procesy, který mi jsou: demonstrační efekt, efekt

módnosti, dualizace společnosti, marginalizace společnosti a turistická iritace.

Demonstrační efekt představuje proces napodobování vzorců chování návštěvníků lokality místními obyvateli, kteří se spoluúčastní na konzumaci služeb turismu dané lokality. Pásková (2009: 298) tento jev přirovnává k procesu akulturace. Dle Williamse (2009: 309) je tento efekt závislý na existenci rozdílů mezi návštěvníky a rezidenty. V efektu módnosti jde především o zájem o danou turistickou lokalitu ze strany návštěvníků i investorů na základě propagace, image a obrazu lokality, které ovlivňují proces rozhodování návštěvníka v otázce, kde stráví svůj volný čas. Na základně tohoto procesu vznikají žádoucí či módní turistické lokality, které je potřeba neustále prezentovat prostřednictvím produktů cestovního ruchu v nabídce cestovních agentur, turistických katalogů, na internetových stránkách nebo skrze reference známých. Tento efekt vykazuje nemalý vliv na průběh životního cyklu lokality a prostorové rozmístění a koncentraci návštěvníků v dané turistické destinaci (Pásková 2009, 2012).

Dualizace společnosti označuje proces, ve kterém je společnost rozdělena na dvě socio-ekonomické třídy, a to chudé a bohaté turistické lokality, jakožto důsledek demonstračního efektu. Vlivem intenzivní návštěvnosti dané destinace tento proces vzniká a posiluje, jelikož bohatá vrstva podnikatelů v cestovním ruchu profituje z této intenzity, naopak chudší zbytek obyvatelstva trpí touto intenzitou, zvýšenými životními náklady a turistickou inflací, v důsledku nerovnoměrnosti v cestovním ruchu, sezónnosti a koncentrace návštěvníků v dané destinaci (ibid.).

Marginalizace společnosti představuje proces přirozeného vytlačování místních obyvatel z prestižních adres a historických částí destinace do periferních částí a odsouvání uspokojování potřeb místních obyvatel do pozadí v rámci místního územní a hospodářské politiky na úkor potřeb návštěvníků. Vlivem tohoto procesu vznikají v destinaci

některé socio-patologické jevy, jako například prostituce, kriminalita, narkomanie či gamblerství (ibid.).

Turistická iritace vystihuje proces vývoje vztahu místních obyvatel k turismu, a to negativní vývoj vztahů mezi místním obyvatelstvem a návštěvníky lokality. Doxeyho iritační index, ukazatel turistické iritace, vyjadřuje čtyřstupňovou škálu postojů místních obyvatel, od euforie přes apatii a znechucení až po antagonismus. Tento iritační index zaznamenává vývoj vnímání vlivu cestovního ruchu na kvalitu života místní komunity, proto je užíván jako indikátor míry socio-kulturní únosné kapacity (ibid.).

3.1 Turismus jako akulturace

Antropolog Václava Soukup (2006: 635) definuje akulturaci jako „*typ exogamní kulturní změny, k níž dochází při vzájemném kontaktu různých kultur*“. Otázkou turistiky jako procesu akulturace a rozvoje se zabývá profesor antropologie Dennison Nash (1996), který ve své práci upozorňuje na známý fenomén třetích zemí, které poznávají kouzlo turistiky a výhody z ní plynoucí. Nadnárodní společnosti a vláda dané lokality v rozvoji masového turismu vycítí šanci, jak se obohatit a rozšířit tak svůj vlastní kapitál. Tento proces pak zákonitě vede nejenom k rozvoji země, ale i k akulturaci. Názory, zda je tento proces pozitivní či negativní, se dosti různí. Část společnosti spatřuje negativní důsledky vyplývající z rozvoje turismu, především ve změně kulturních zvyklostí a autenticity prostředí. Jednoznačný pozitivizmus z hlediska kapitálového zisku v tomto procesu vidí americká antropoložka Barbara Harrell-Bondová (1978).

Jedním z klíčových aspektů turismu je nepopíratelně otázka vzájemného ovlivňování a stejně jako turista ovlivňuje zemi, kterou navštíví, tak tato země ovlivňuje i jeho. Z výzkumů, které uveřejňuje Nash (1996), je jedním z nejvýznamnějších faktorů, jenž ovlivňuje sílu

akulturace, pravděpodobně soudržnost místních lidí a jejich vůle si zachovat vlastní tradice. Podle Páskové (2009, 2012) dochází vlivem změny životního stylu a poklesu úrovně kulturní identity obyvatel ke snížení atraktivity dané destinace pro potenciální návštěvníky, naopak vlivem akulturace dochází ke zvýšení životní úrovně místních obyvatel a k rozvoji dané destinace.

V Černé v Pošumaví si tohoto rysu turismu lze také povšimnout, ale ne tak snadno, jako je tomu například v obci Lipno nad Vltavou. Snaha přiblížit se například ubytovacím standardům velkých rekreačních center a wellness rezortů či kempů po vzoru Rakouska (které jsou často zmiňované ve výpovědích informátorů) a tedy požadavkům turistů je zde v určitých aspektech viditelná. Turismus zde prosperuje a patří k velmi podstatným zdrojům příjmů. Vzhledem k těmto skutečnostem je zde tedy naprosto přirozené a pochopitelné, že se místní snaží z turismu vytěžit pro své blaho co nejvíce a za jistých okolností turistům vyhovět. I přes všechny tyto okolnosti si však Černá v Pošumaví snaží stále udržet tzv. „ducha Šumavy“ a přirozenost této lokality a nepropadnout tak developerské činnosti jako je tomu například v Lipně nad Vltavou.

3.2 Sociální transformace

Sociální transformace je v sociálních vědách velkým tématem. Započala koncem 20. století po pádu socialistického bloku v Evropě a změnila politické klima v celém světě (Potanina 2001: 965). Podle Jennifer Todd jsou jádrem sociální transformace změny v kolektivních kategoriích identity (Todd 2005: 429), podle jiných autorů se může jednat např. o změny v sociální struktuře a v typech sociálních vztahů, které jsou s danou strukturou spjaty (Machonin 2005: 50). Ideální formu sociální transformace tvoří podle Pavla Machonina *„postupné a víceméně pokojné historické kvalitativní přeměny různých typů sociálních systémů v systémy demokratičtější a v ekonomice více uplatňující principy trhu“*

(ibid.: 87), ty jsou pak následované změnami v sociální struktuře v důsledku působení nových institucí (ibid.: 88).

V případě Černé v Pošumaví, která prošla určitou formou sociální transformace, můžeme hovořit především o změnách v sociální a sídelní struktuře. V těchto změnách hrála hlavní roli především výměna obyvatelstva po roce 1945 a padesátiletá vysoká ostraha státní hranice, dále pak výstavba přehradní nádrže Lipno, která zapříčinila zánik několika osad v oblasti Lipenska i část obce Černé v Pošumaví. Další z hlavních příčin byl nárůst turistů, především po roce 1960, a s ním související výstavba několika rekreačních resortů. Určitou roli sehrály také restituace a privatizace obce v 90. letech. Do jisté míry bychom mohli hovořit v rámci obce i o změnách v typech sociálních vztahů, na kterých má největší podíl zde rozvíjející se turismus. Podrobněji se však těmito a dalšími změnami budu zabývat v následujících kapitolách.

Z pohledu transformační úspěšnosti (dynamiky vývoje) jsou důležitými faktory sídelní hierarchie, která zahrnuje technickou vybavenost území i jeho sociální infrastrukturu, vzdělanost obyvatelstva, dále polohová atraktivita místa (tj. dopravní dostupnost) a ekonomická specializace regionu (HAMPL a kol. 2001: 28). Dalo by se říci, že Černá v Pošumaví všechny tyto aspekty v současné době naplňuje.

4 METODOLOGIE

Černá v Pošumaví prošla od doby po skončení druhé světové války intenzivními procesy kolektivizace, vysídlování, posléze doosídlování, procesy zemědělské a turistické transformace, integrace a privatizace. Všechny tyto procesy dlouhodobě ovlivňovaly podobu obce a určovaly směr jejího rozvoje a rytmus života v ní. Proměnila se prostorová organizace a sociální a kulturní život místních obyvatel. Ve své práci kladu důraz na období od 60. let až po současnost, kdy s výstavbou přehradní nádrže Lipno započala v obci Černá v Pošumaví éra

turistického ruchu, která měla výrazný vliv a dopad na další rozvoj obce a život obyvatel v ní. Snažím se zodpovědět otázky: Jak vzpomínají na toto období turistického rozvoje sami obyvatelé Černé v Pošumaví? Jak reflektují svůj život v kontextu změn v prostředí obce, které s sebou nesl turistický ruch? Hlavní snahou této práce je ukázat sdílené představy obyvatel Černé v Pošumaví o konkrétních změnách turistické transformace a integrace, které se odrážejí v celkovém obrazu obce a života obyvatel a porovnat je s tím, jak tyto změny narátoři reflektují v současnosti.

Ve své diplomové práci jsem za nejvhodnější způsob uchopení tohoto tématu zvolila kvalitativní výzkumné metody, které se více zaobírají hloubkou zkoumaných jevů. Na tomto základně jsem se rozhodla především pro biografickou strategii výzkumu, která s sebou přináší možnost proniknout do problému z aktérské perspektivy a představit tak způsob nazírání na skutečnost odhalované minulosti z pohledu jejích účastníků.

4.1 Obecná povaha biografického výzkumu

Pro studium paměti a vzpomínání v sociokulturním kontextu je namíště použití kvalitativních metod. Podstatou je zachytit to, jak byla a je realita vnímána a prožívána konkrétními lidmi. I přestože se jedná především o interpretaci minulých vzpomínek, lze oprávněně předpokládat, že získané výpovědi zahrnují i řadu relevantních informací vztahujících se k současnosti. Lidé v rámci tohoto výzkumu promlouvali o tom, jak prožívali a vnímali určité změny v obci, které souvisely s přílivem turismu do obce z dnešní perspektivy a jak je vnímají dnes. Vzhledem k této skutečnosti byla proto zvolena výzkumná strategie, která pracuje s poměrně úzkým počtem jedinců. Na základně této strategie je umožněn hluboký a podrobný vhled do jejich žité každodennosti. Interpretativní charakter dat získaných během výzkumu má povahu kulturních dat. Obecně je můžeme definovat jako interpretace sociálního jednání a

významů sdílených v rámci daného kulturního systému (Toušek 2012: 36). Je podstatné zdůraznit, že v rámci tohoto přístupu dochází k interpretacím interpretací (Geertz 2000: 19), které lidé formulují během rozhovorů.

Hovořím-li o biografii, mám tím na mysli historii života a jedince (Hendl 2008: 130–131), rekonstrukci a interpretaci životního příběhu konkrétního člověka. Tento člověk je součástí určitého celku sdílející kolektivní paměť s dalšími jedinci, s nimiž tvoří skupinu (Halbwachs 2009). Biografie může být psaná nebo orální, může být ve formě dopisů, nebo vycházet z různých forem rozhovorů (Hendl 2008: 130–131). Typickou technikou vytváření dat biografického výzkumu je narativní rozhovor, v jehož průběhu je jedinec pouze povzbuzován ke zcela volnému vyprávění a významy, které lidé přikládají svým zkušenostem, jsou interpretovány právě na pozadí celé jejich biografie (Hendl 2008: 176). Výhodou tohoto typu interview je informátorova svoboda ve vyjádření sebe sama a svých vlastních kulturních konstruktů (Bernard a kol. 1986: 384). Nevýhodou je pak fakt, že data obvykle nelze mezi sebou srovnávat (ibid.). Při použití této techniky konstruování dat je tedy nutné podepření v dalších pramenech a srovnání s jinými výsledky bádání.

Výchozím metodologickým rámcem tohoto výzkumu je přístup Jean-Clauda Kaufmanna, který formuluje pravidla a zákonitosti metodologie, jež nazývá „chápací rozhovor“ (Kaufmann 2010). Především klade důraz na obrácený způsob konstruování objektu. Kaufmann vychází z přesvědčení, že terén už neslouží ověřování předem stanovených hypotéz, ale je výchozím bodem pro zkoumání stanovené problematiky (Kaufmann 2010: 27). Kaufmann dále říká, že: „*Chápací přístup se zakládá na přesvědčení, že lidé nejsou pouhými nositeli struktur, ale jsou aktivními tvůrci sociální, a tím strážci významného vědění, které je třeba pochopit zevnitř, prostřednictvím hodnotového systému jedinců*“ (ibid.: 30). Upozorňuje tak na to, že badatel musí být

schopen dále interpretovat a vysvětlovat, jeho cílem je chápající vysvětlení sociokulturní reality (ibid.).

4.2 Sběr a povaha dat

Vzhledem k zaměření práce, ve které pracuji se představami obyvatel, byl proveden kvalitativní terénní výzkum, ve kterém bylo využíváno několik metod sběru dat. Data, která byla během výzkumu získána, považuji za specificky „data kulturní“, která jsou více či méně sdílena v rámci daného kulturního systému (Toušek 2012: 36). Nejvýznamnější data byla získána metodou narativních (biografických) rozhovorů. Během výzkumu jsem provedla deset rozhovorů. Vzhledem k tomu počtu se nejedná o reprezentativní vzorek, avšak s ohledem na výběr vzorku informátorů, který byl stanoven určitými kritérii a nízkým počtem obyvatel žijících v Černé v Pošumaví, byl tento počet pro potřeby práce dostačující. Cíl nespočíval v získání obecných informací, ale v zachycení intersubjektivně sdílených představ.

S ohledem na kvalitativní typ výzkumu byl při výběru vhodných informátorů zvolen nepraviděpodobnostní typ výběru. Informátoři tedy byli vybírání účelově na základě několika stanovených kritérií a s ohledem na schopnost člověka vyprávět (Toušek 2012: 56, 60). Při výběru byly podstatné zejména dvě skutečnosti; byl jimi věk nejméně 40 let a alespoň 20 let života stráveného v obci v éře turistického rozvoje od 60. let až po současnost. Jelikož má práce sleduje konkrétní změny skrze turismus v delším časovém horizontu, které jsou ve výpovědích reflektovány, musí se jednat o informátory, kteří v obci prožili převážnou část života od období rozvoje turistického ruchu až po současnost. Zkoumanou populací byli občané Černé v Pošumaví, kterých bylo na základně výše zmíněných kritérií vybráno 10 ve věkovém rozmezí 47 až 88 let.

Kontakty na informátory byly získávány řetězově, vždy na určité doporučení obyvatel Černé v Pošumaví. Způsob jejich výběru se tak dá jednoznačně označit za techniku tzv. sněhové koule (snowball sampling), (Bernard 2006: 193). Vzhledem k tomu typu výběru, kdy mi byl vždy další budoucí informátor doporučen, je v mém výzkumu zastoupení mužů a žen v nevyváženém poměru. Více informátorů je mužského pohlaví. Ve většině případů byly rozhovory vedeny jednotlivě, bez přítomnosti jiných osob. V průběhu provádění rozhovorů nastal pouze jeden případ, kdy se interview účastnil manželský pár, avšak manželka informátora se nijak výrazně do rozhovoru nezapojovala, jen v povzdálí všemu přihlížela. Informátoři byli kontaktováni převážně telefonicky nebo prostřednictvím emailu. Výběr prostředí pro uskutečnění rozhovoru a čas jsem ponechala na samotných informátorech. Dotazovaným osobám bylo přislíbeno zachování anonymity a všichni byli srozuměni se zaznamenáváním rozhovoru na diktafon a jeho využitím pro potřeby této práce.

Každý rozhovor byl zahájen seznámením informátora s tématem mé práce a s jeho úlohou v ní. Poté byl informátor s prosbou vyzván k vyprávění o svém stráveném životě v Černé v Pošumaví. Každý vyprávěč byl hned v úvodu seznámen s tím, že je důležité, aby hovořil především o období, kdy se v obci začal rozvíjet turistický ruch až po její současnou podobu. Obecně lze říci, že se každý rozhovor skládal ze tří na sebe navazujících fází: stimulace, kdy došlo k seznámení informátora s tématem a k pokusu o navození správné konverzační atmosféry, po ní následovala fáze samotného vyprávění informátora (Hendl 2008: 176), vše pak bylo zakončeno fází v podobě doplňkových otázek. Délka rozhovorů se pohybovala od 45 minut do 3 hodin. Následně byla provedena doslovná fonetická transkripce těchto záznamů (Hendl 2008: 208) pomocí počítačového programu F4.

Pro zpracování dat jsem zvolila obsahovou analýzu, která kombinuje induktivní i deduktivní postupy. Cílem je nalezení pravidelností v datech, které spočívá v tematickém kódování, kdy jsou data rozřazena

do jednotlivých kategorií tzv. kódů dle svého obsahu, jejichž význam je shrnut do obecných témat (Toušek 2012: 85–87). Tato metoda nenahlíží na jazyk jako na objektivní popis reality, zaměřuje se na jeho smysl a význam (Beneš 2008: 92–93). Začala jsem tím, že jsem si v přepisech rozhovorů vyhledala opakující se jevy a informace, ze kterých mi vyplynula jednotlivá témata, z nichž byly posléze vytvořeny jednotlivé kapitoly této práce. V práci jsem zohlednila především společná témata a aspekty, která se objevovala u všech informátorů, brala jsem však v potaz i rozdílné názory a priority v jejich projevech.

Další metodou získávání dat, využitou v této práci, bylo zúčastněné pozorování. V roce 2017 jsem během léta, převážně v měsíci srpnu, podnikala menší participativní výlety do Černé v Pošumaví. Důležité pro mě bylo pozorovat prostředí a život obou stran v obci, místních i turistů. Převážně jsem se soustředila na každodenní život místních obyvatel v době letní turistické sezóny. Zajímalo mě, jak toto turisticky vytížené období v obci subjektivně vnímají místní obyvatelé, za tímto účelem jsem pak v průběhu tří měsíců od prosince do února podnikala rozhovory s občany obce. Výsledky práce jsou stavěny převážně na výpovědích obyvatel Černé v Pošumaví, kteří zde žijí/žili převážnou část své života.

V práci jsem pracovala s primární i sekundární literaturou. Primární data se přímo vážou k danému tématu a jsou nejčastěji získávána během terénního výzkumu. V případě této práce byly primárními prameny kroniky obce a dobová literatura získána z okresní knihovny v Českém Krumlově. Sekundární data shrnují informace, kterými se zabývají jiné prameny (Lozoviuk 2005: 27). Jako sekundární literatura byla použita především ta, která se zaměřovala na historii oblasti Lipna, výstavbu přehradní nádrže Lipno, vznik obce Černá v Pošumaví, na transformační zemědělské procesy, sociologii venkova, antropologii turismu atd.

5 VÝVOJ TURISMU V OBLASTI ČERNÉ V POŠUMAVÍ

Předchozí kapitoly se věnovaly různým úhlům pohledu na pojem turismus. Věnovala jsem se zde turismu jakožto významnému činiteli působícímu jak na místní obyvatele a obec samotnou, tak i na turistu samotného. Nastínila jsem různé možnosti, jak lze turisty vnímat, s jakým očekáváním do dané lokality mohou přijíždět a jakým způsobem mohou dané lokality k předpokládaným očekáváním turistů přistupovat. Z výše uvedených kapitol vznikl komplexní obraz, který bude tvořit základnu pro další kapitolu a pomůže vytvořit celkový dojem o obci Černá v Pošumaví, která se v průběhu času změnila ze zemědělsko-hospodářské vesnice na masově vyhledávanou turistickou lokalitu.

5.1 Historický vývoj oblasti Lipna

Krajina lipenského přehradního jezera byla v minulosti ohraničena ze dvou stran obchodními stezkami, podél nichž vzniklo postupně několik důležitých středisek, která byla podstatná pro další osidlování krajiny. Na jihu se jednalo o Českou neboli Lineckou stezku vycházející od břehu Dunaje a směřující na Vyšší Brod. Druhá stezka, která vedla krajinou na sever od Lipna, se nazývala Zlatá. Území Lipenska v tehdejší době spadalo pod oblast Českokrumlovská, kde působili Vítkovci, tehdy jeden z nejvýznamnějších šlechtických rodů. Nedlouho po jejich příchodu zde došlo ke komplikované situaci v otázce mocenského postavení držitelů tohoto území, tedy mezi králem a Vítkovskými větvemi pánů z Rožmberka a Krumlova.

První osidlování krajiny Lipna začíná po rozdělení volné půdy mezi šlechtu a církev, neboť v polovině 13. století byla oblast Lipna shledávána ještě jako pustá a nevzdělaná krajina. Díky osvědčeným způsobům, kdy si majitel půdy vyhledal schopného člověka a pověřil ho získáním osídlenců, postupovalo osidlování krajiny Lipna poměrně rychle (Záloha 1980: 9). Klidný život pozvolna plynoucí lipenskou krajinou nebyl však

stálý a nejednou byl přerušen událostmi, které zapříčinily nevyrovnané sociální a hospodářské poměry a mocenské zájmy místní šlechty. Na částech území, které doposud patřily klášteru ve Zlaté Koruně, došlo ke změně držby půdy, která připadla natrvalo českokrumlovskému panství. V oblasti Lipna se jednalo hlavně o vesnice v okolí Černé v Pošumaví, včetně jí samé.

Polovina 16. století se na Českokrumlovsku nesla ve znamení snah o zlepšení hospodářství. Na život poddaných v oblasti Lipna neměly však tyto snahy žádný vliv. Teprve na počátku 17. století nastal zlom, neboť spory o nástupnictví na český trůn mezi Matyášem Habsburským a pasovským arcibiskupem Leopoldem zapříčinily vpád pasovských vojsk do Čech (ibid.: 14). Celá krajina se tak stala majetkem cizí šlechty. Většina bojů se sice odehrávala mimo lipenskou oblast, ale to neznamená, že by obyvatelstvo netrpělo drancováním vojáků. Další větší změny v oblasti Lipna přinesl až rok 1775, ve kterém došlo k jistému uvolnění díky úpravám robotních povinností. Ke konečné úpravě došlo až roku 1848 díky patentu císaře Ferdinanda. Byla vydána ústava a zrušením patrimoniální správy byly ustanoveny státní úřady, s nimiž souvisel i vznik nových správních celků v oblasti Lipna.

Rozvoj průmyslu na jihu Čech byl v počátcích velmi pomalý a nedosahoval velkého významu. Závody, které v této oblasti vznikaly, se opíraly především o suroviny z místních zdrojů. V oblasti nynějšího Lipenského přehradního jezera patřila k významným surovinám celulóza. První továrna na její zpracování byla postavena v Loučovicích, později pak byla rozšířena na papírnu. Velký význam měla v tehdejší době i Černá v Pošumaví, kde se těžila tuha a bylo zde i několik pil a dvě sklárny. Uvedený stav průmyslu a továren se až do počátku padesátých let 20. století nijak nezměnil (ibid.: 18). V této oblasti se bída nejprůkazněji objevila právě u horníků v Černé v Pošumaví a okolních obcí. Nejvíce nepříznivá situace však přišla až ve 20. letech 20. století, kdy byl provoz v dolech pozastaven, prodej tuhy vázl a export nebyl žádný (ibid.: 20).

Další zkouškou, kterou si obyvatelé této oblasti prošli, byla druhá světová válka. Pohraniční území zůstalo po celou její dobu odtrženo od ostatních území Čech, připojeno k němu bylo opět až po jejím skončení. Po tomto krutém válečném období se území Lipenska konečně dočkalo svobody, ačkoli si s sebou neslo následky ve změně skladby obyvatelstva a jeho poměrů. Část obyvatelstva sympatizující s nacismem byla odsunuta, dále se do této pohraniční oblasti vrátili někteří bývalí usedlíci české národnosti, či sem přišli nově přistěhovalí občané.

5.2 Charakteristika území

Území Lipenska je region, který obklopuje Lipenské jezero a horní tok Vltavy podél státní hranice s Rakouskem a Bavorskem. Tento geomorfologicky uspořádaný celek vytváří přirozený příhraniční mikroregion jižní části Jihočeského kraje. Od roku 1991 je území Lipenska sdruženo do Svazku lipenských obcí, kam aktuálně spadá 10 zdejších měst, obcí a 2 městyse. Jedná se o: obec Černá v Pošumaví, městyse Frymburk, město Vyšší Brod, město Horní Planá, městyse Hořice na Šumavě, obec Lipno nad Vltavou, obec Loučovice, obec Přední Výtoň, obec Nová Pec, obec Stožec. Tento svazek svojí rozlohou dosahuje 6,4% celkové rozlohy kraje a představuje tak jeden z největších mikroregionů na území celého Jihočeského kraje (Svazek lipenských obcí 2017 online).

Skutečnost, že se valná většina území nacházela v tzv. hraničním pásmu, byla ovlivněna historickým vývojem s dopadem na sídelní strukturu regionu, což mělo za následek zánik více než 80 sídel v daném území. Příčina zániku sídel souvisela především s nuceným odsunem početně velmi zastoupeného německého obyvatelstva po 2. světové válce a s pozdější koncentrací obyvatel do větších měst a obcí. Další významnou roli hrála také výstavba přehradní nádrže Lipno, již se budu podrobněji věnovat v následující kapitole, a v neposlední řadě také hrálo roli zvýšené zabezpečení státní hranice a s tím související omezení pohybu osob v pohraničí.

Co se týče sídelní struktury v regionu Lipenska, velký vliv na ní měly rozsáhlé výměny obyvatelstva po roce 1945 a následující padesátiletí vysoké ostrahy státní hranice. V mikroregionu trvale žije necelých 11 tis. obyvatel, což znamená v průměru necelých 17 obyvatel/km², přičemž ani v nejhustěji zalidněných oblastech nedosahuje hodnota tohoto ukazatele třetiny průměru Jihočeského kraje (ibid.). Díky jedinečné přírodě, dochovaným kulturním památkám a také díky znovuotevření hranic se sousedním Německem a Rakouskem patří region Lipenska k hlavní nejvýznamnější hospodářské oblasti, kde sféra cestovního ruchu v posledních dvaceti letech ovlivňuje rozvoj celého tohoto regionu.

5.3 Stavba Lipenské přehrady

Ještě než přistoupím k samotné historii a vývoji obce Černá v Pošumaví, krátce bych se chtěla v této kapitole věnovat výstavbě Lipenské přehrady, která významně zasáhla do vývoje území a života obcí regionu Lipna, a to především v oblasti vývoje cestovního ruchu. Zahájení výstavby Lipenské přehrady mělo vliv na vysídlení obce Černá v Pošumaví a na její postupnou demolici, čímž se změnil i celkový vzhled obce a celé krajiny. Bylo nutno přerušit těžbu tuhy a vybudovat nové těžební pole, zaniklo velké rašeliniště v prostoru podél Vltavy. Byly zrušeny dva hřbitovy, zanikly obce Dolní Vltavice a Kyselov, částečně byla demolována i samotná obec Černá (Informace o obci 2018 online).

Už od 17. století se v kronikách obcí v lipenské oblasti objevuje řada zpráv o záplavách a povodních. První myšlenka na vybudování přehrady se začíná objevovat po velké povodni roku 1890 (Broža a kol. 2005: 77). V roce 1899 stavební rada Jan Jirsík na sněmu Království českého navrhoval výstavbu několika přehrad (ibid.). V roce 1930 umisťují inženýři Zemského úřadu ve svých projektech stavbu přehrady poprvé na Lipno. Ale z důvodu nevyřešení majetkových poměrů zůstala myšlenka pouze v teoretické rovině. Dnešní podoba projektu přehrady

na Lipně vznikla až po 2. světové válce, kdy byli odsunuti Němci a znárodněny loučovické papírny. Stavba přehrady spolu s elektrárnou započala roku 1949 a trvala celkem 9 let. Obětí výstavby přehrady se staly velké lochy lesů, polí a luk a i některé obce v údolí Vltavy.

Výstavba nádrže trvale změnila ráz krajiny. Členitost vodní plochy, jejíž břehy začaly být využívány ke koupání a trávení volného času, dala základ pro vznik rekreační oblasti. Skutečný rozvoj turistického ruchu nastal však až po roce 1989 a po postupném uvolňování bariér v příhraničních oblastech Šumavy a Lipenska (Dvořák 2009). I přes skutečnost, že výstavba přehrady zapříčinila zánik několika obcí, přinesla pro obyvatele okolních obcí nové ekonomické možnosti v oblasti turistického ruchu.

6 TURISMUS V ČERNÉ V POŠUMAVÍ

6.1 Historický vývoj obce

První zmínka o obci pochází z roku 1268, kdy zvíkovský purkrabí Hirzo daroval osadu cisterciáckému klášteru ve Zlaté Koruně. Počáteční název osady byl „Na Chrne rece“, podle potoka, u kterého osada ležela, a který se vždy po dešti zbarvoval do černa následkem vyplavování grafitu (Historie v několika odstavcích 2018 online). Společně s Černou byly klášteru darovány také osady Dolní Vltavice, Mokrý a Bližná. Slovanský původ názvu osady svědčí o tom, že Slované byli prvními obyvateli (Historie v několika odstavcích 2018 online). Osada byla v majetku kláštera až do roku 1420, kdy byl klášter dobyt husitskými vojsky. Poté přechází majetek kláštera do vlastnictví Rožmberků, ale poslední z Rožmberků Petr Vok prodává panství císaři Rudolfovi II. Od roku 1622 patří celé panství včetně osady Černá Eggenbergům. Po vymření jejich rodu roku 1719 přešel v majetek rodu Schwarzenbergů. Černá patřila původně pod rychtu Mokrý, zde měl totiž klášter ze Zlaté Koruny dvůr a správce dvora. Naopak za vlády Rožmberků byla rychta

v Dolní Vltavici. O Černé jako samostatné rychtě se dochovaly záznamy z období vlády rodu Rožmberků až z roku 1585. Velkého významu se dostalo osadě hlavně díky vybudování pivovaru a mlýna.

Názvy osady Černá prošly v průběhu času mnoha změnami. V záznamech z 15. století je uváděn název „Nachirnie“, „Černá“. V 16. století v důsledku poněmčování se vyskytuje německý výraz „Schwarzbach“, z něhož později vzniká počeštěný „Černý potok“ (Historie v několika odstavcích 2018 online). V průběhu historie docházelo v obci k mnoha bojům, válkám a drancování, jež zapříčinily změny, které poznamenaly ráz této osady. Ačkoli byla osada na území Čech, většina obyvatelstva byla německá, a proto po roce 1945 musela obec opustit.

Význam obce vzrostl v 18. století, kdy se rozvinula těžba grafitu, jež započala otevřením grafitových dolů Schwarzenberky. Tuha se využívala k výrobě tužek ve Zlaté Koruně a v Českých Budějovicích. Tuhové závody v Černé v Pošumaví dosáhly největšího rozmachu na přelomu 19. a 20. století a staly se tak v té době nejvýznamnějšími světovými producenty grafitu (Historie v několika odstavcích 2018 online). Po zrušení nevolnictví roku 1848 vzniká samostatná obec s názvem „Schwarzbach“. Dochází i k stanovením tzv. správních obcí (Bližná, Muckov, Dolní Vltavice, Plánička, Bednáře a Kyselov). Dolní Vltavice byla vyhlášena jako městys s právem trhovým a s vlastním městským erbem.

V meziválečném období získali mezi obyvatelstvem v Černé vliv henleinovci a na základně Mnichovské dohody spadala obec pod Německo. Osvobození spojeneckými vojsky v čele s americkou armádou se obec dočkala v květnu 1945. Po skončení války bylo na základně Benešových dekretů německé obyvatelstvo odsunuto do Rakouska a Německa. V té době začalo doosídlování obce českým a slovenským obyvatelstvem z vnitrozemí. Tímto procesem došlo k zániku historické sounáležitosti obyvatel se svým krajem a jejich rodnými kořeny. V souvislosti se vznikem socialistického státu

se pohraniční oblast Šumavy stala přísně střeženou hranicí. Tato bariéra měla za následek prohloubení devastace sociálních vazeb v této pohraniční oblasti, která dlouhodobě chátrala.

6.2 Geografické údaje obce

Obec Černá v Pošumaví se nachází na levém břehu Lipenské přehradní nádrže přibližně 21 kilometrů od Českého Krumlova a blízko rakouských hranic. Celková rozloha obce Černá v Pošumaví, která se rozkládá na území dvou katastrálních částí území Kyselov a území Černá v Pošumaví, činí 5038 ha v nadmořské výšce 728 m (ČSÚ 2014 online). Poloha obce, která se oproti ostatní lipenským obcím nachází v nejširším úseku nádrže a na jejím začátku ze strany Českého Krumlova, ji činí velmi atraktivní nejen z hlediska turistiky, ale i pro příznivce vodních sportů.

Na tomto území žije 843 obyvatel (ČSÚ 2017 online). Sídlní struktura obce je značně členěna. Na základně rozhodnutí prezidentských dekretů během poválečných let došlo k významné ztrátě obyvatelstva. V roce 1930 se nacházelo na území Černé v Pošumaví 2631 obyvatel, přičemž v roce 1950 už pouhých 711 obyvatel (ČSÚ 2014 online). Podle zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecním řízení) je Černé v Pošumaví přidělen status obce se samostatnou působností. Tato pravomoc dává obci pravomoc vytvářet si vlastní rozpočet a nakládat s financemi obce, schvalovat program územního rozvoje, zřizovat školy a mnoho dalšího.

Obec se skládá z několika částí, kterými jsou: Černá v Pošumaví, Bližná, Dolní Vltavice, Mokrý, Muckov, Plánička, Kyselov, chatová osada Radslav, Jestřábí.

6.3 Struktura trhu práce v obci

Pracovní trh oblasti Lipenska se vyznačuje značnou asymetrií, která je z velké části způsobena historickým vývojem. Až do roku 1989 bylo území pod kontrolou politického režimu, který nepodporoval příhraniční spolupráci a ani rozvoj výrobních odvětví v pohraničí. Naopak byla více podporovaná méně kvalifikovaná práce v oblasti zemědělství, lesnictví či hraniční ostražky. Už během těchto let nabýval cestovní ruch významu, avšak stále byl jistým způsobem limitován. Začátek 90. let se nesl ve znamení změn státního uspořádání a transformace ekonomiky. Tyto změny s sebou přinesly zvýšení atraktivity území a podporu cestovního ruchu, avšak možný potenciál nebyl stále naplněn. Vlivnými faktory, které omezují naplnění turisticky atraktivního území, jsou nízká nevzdělanost, málo rozvinutá infrastruktura, nízká hustota osídlení a nízká nabídka pracovních pozic, která je v posledních letech soustředěna především na sezonní práce v období léta.

Zaměříme-li se na strukturu pracovního trhu v obci Černá v Pošumaví, ještě než se zde začal ve větším měřítku turismus rozvíjet, zjistíme, že obec Černá v Pošumaví patřila k tradičním zemědělským vesnicím. Významné období v oblasti nízké nezaměstnanosti pro obec představovalo 19. a 20. století, tedy období, v němž se tuhové závody v Černé v Pošumaví staly předními světovými producenty grafitu. O pracovní místa tak v té době nebyla nouze.

K zajímavostem patří také, že roku 1586 zde nechal vybudovat pivovar proslulý stavitel jihočeských rybníků Jakub Krčín, čímž vytvořil jednu z dominant obce (Kronika obce Černá v Pošumaví 2015). Výroba piva byla ukončena po 2. světové válce, poté se zde vyráběly ovocné šťávy a limonády. V 90. letech byla činnost postupně rušena a nakonec zastavena úplně. Roku 2006 došlo k devastaci objektu, jelikož zde propukl požár (Kronika obce Černá v Pošumaví 2015). Část občanů Černé v Pošumaví pracovala v pivovaru, v dolech při těžbě tuhy a na rašeliništi při dobývání rašeliny. Někteří jezdili za prací do okolí,

například do truhlárny Delta nebo pracovali v lese při těžbě dřeva a výsadbě stromků (Kronika obce Černá v Pošumaví do roku 1945).

Dnes, jak už jsem výše zmiňovala, je ekonomika obce a pracovní trh závislý na cestovním ruchu, který má však především charakter letní sezóny, což představuje jednu z příčin vyšší nezaměstnanosti v obci. Na základně sociodemografických ukazatelů je zřejmé, že v obci převažují příležitosti k drobným formám podnikání, a to převážně v oblasti cestovního ruchu – penziony, restaurace, hotely, ubytovny, provozování kempů a letních sportovně rekreačních aktivit, firmy zabývající se správou, údržbou a pronájemem nemovitostí. V obci provozují svou činnost také menší firmy, například je zde zastoupena výroba ZOO potřeb, dřevozpracující firmy, firmy lesnické a zemědělské a rovněž rybníkářství.

6.4 Počátky a rozvoj turismu v obci Černá v Pošumaví

Původní obraz obce Černá v Pošumaví měl znatelně zemědělský ráz s významnými prvky průmyslové výroby, jako je výroba piva, těžba tuhy, těžba rašeliny a lesní práce. Až do konce 2. světové války byli v obci pouze občané německé národnosti. Postupně na základně přijetí Benešových dekretů došlo k odsunu obyvatel na území Německa a Rakouska. Do obce tak postupně začínali přicházet noví osídlenci, kterým byla přidělována opuštěná půda. V roce 1949 byla zahájena výstavba přehradní nádrže Lipno, která významně ovlivnila rozvoj území této oblasti a život lidí v obci. Vybudování Lipenské přehradní nádrže poskytovalo možnost rekreace, která se s vysokým počtem příjíždějících rekreatů rychle rozvíjela. Činnost obce a všech složek byla zaměřena nejen na rozvoj a budování obce pro vlastní občany, ale čím dál tím více zohledňovala stále rostoucí příliv rekreatů a tím i přizpůsobovala rozšíření svých služeb pro rekreaty. Tak postupně vznikla rekreační střediska na území obce, což vyvolalo nutnost

vybudovat ubytovací a stravovací zařízení a určit prostory pro stanování (Kronika obce Černá v Pošumaví 1984–1986: 29).

Hlavní nápor na turistický ruch a postupné zaměření obce na tuto činnost lze počítat od roku 1960 (Kronika obce Černá v Pošumaví 1984–1986: 29). Přibližně až od této doby můžeme hovořit o změně charakteru obce ze zemědělské na rekreační. V obci došlo k výstavbě a vzniku mnoha rekreačních zařízení a objektů, k úpravě pláží, hřišť atd. I sama obec se úpravami chodníků, vybudováním osvětlení, zlepšením kanalizací snažila zatraktivnit a působit dobrým dojmem na turisty. Byl vybudován hotel Racek, panelová restaurace, chatový tábor Jednoty Kaplice, autokempink. Byla zahájena výstavba soukromých a podnikových chat v prostoru Jestřábí, Radslavi a Dolní Vltavice. V Černé byla postavena nová samoobsluha, došlo k přestěhování zdravotního střediska z Hůrky do Černé. (Kronika obce Černá v Pošumaví od roku 1945: 14). Dalším klíčovým obdobím pro vybudování významných objektů v obci bylo období od roku 1970. V roce 1971 byla zahájena výstavba kempu Olšina a vznikl jachetní oddíl, který obec proslavil. Také došlo k postupné elektrifikaci osad v Dolní Vltavici a v rekreačních oblastech kempů. Roku 1974 byl schválen statut rekreační oblasti Lipno, který zasáhl obec takto: na levém břehu jezera částečně osadu Bližná, Černou v Pošumaví, Dolní Vltavici, Radslav a Mokrou a na pravém břehu jezera Kyselov (Kronika obce Černá v Pošumaví 1984–1986).

Roku 1980 se obec zapojila do soutěže na úseku cestovního ruchu, a tím došlo k dalšímu zlepšení vzhledu obce a životního prostředí. Důkazem toho je, že poprvé za několik let dosáhla tržba přes jeden milion korun (Kronika obce Černá v Pošumaví 1984–1986: 75). Rok od roku dochází k výraznému zlepšení služeb a vybavenosti kempů a dalších rekreačních zařízení. Z údajů kroniky obce (Kronika obce Černá v Pošumaví 1980–1983) je zřejmé, že dovolenou v sezóně roku 1981 v Černé v Pošumaví strávilo více zahraničních rekreatantů. Velký dopad na obec měla druhá polovina osmdesátých let, kdy došlo k výraznějšímu

úbytku obyvatelstva. Hodně mladých lidí po svatbě z obce odešlo a nenarodilo se tolik nových dětí, aby se počet vyrovnal. V roce 1977 měla naše obec 920 obyvatel a na konci roku 1988 již jen 778, což je pokles o 142 obyvatel, který byl pro tak malou obec poměrně citelný (Kronika obce Černá v Pošumaví 1984–1986: 17). Jednou z hlavních příčin byla nízká a obtížně dostupná občanská vybavenost a dostupnost služeb, nízká nezaměstnanost související s malým výběrem pracovních příležitostí, nedostatečná podpora bytového fondu atd. Tyto problémy s obtížnějšími životními a pracovními podmínkami se negativně odrazily ve stabilizaci obyvatelstva. Obec Černá v Pošumaví byla za rok 1986 vyhodnocena jako nejlepší v rámci obcí a měst se soustředěným cestovním ruchem.

Velký zlom, který měl dopad na rozvoj a život v obci, nastal v 90. letech v podobě privatizace, která se dotkla malých provozoven, jako jsou sklenářství, truhlářství, kadeřnictví, knihařství atd. Dále i v rámci letní turistické sezóny se jednalo o letní kino, autokemp Olšina, tábořiště Jestřábí I, II, III, turistickou ubytovnu, půjčovnu loděk a kol, kiosky v kempu Olšina a další (Kronika obce Černá v Pošumaví 1990–1995: 17). Jako jeden z prvních objektů byla na základně restitučních nároků vydána jedné rodině dříve jediná hospoda „Na Rozcestí“. Proběhlo také výběrové řízení na mnoho rekreačních zařízení k pronájmu. V tomto období se v obci vyskytovalo velké množství nápisů a poutačů, které byly psány v cizím jazyce, zejména v německém. Obecní zastupitelstvo rozhodlo, že všechny poutače a reklamní vývěsky vyskytující se na veřejném prostranství, musí být psány nejprve v jazyce českém a pak teprve v cizím (Kronika obce Černá v Pošumaví 1990–1995: 32).

Dále docházelo k rozšiřování majetku, kdy obci byly navraceny některé objekty, které jí dříve patřily. Současní uživatelé pozemků v historickém vlastnictví obce byli vyzváni k navrácení (Kronika obce Černá v Pošumaví 1990–1995). Na základně tohoto procesu se vedly úvahy a diskuze o využití některých objektů, jak dlouho bude trvat jejich navrácení, jak je obec využije, zda je neprodá apod. Tento proces

privatizace byl doprovázen i mnohými potížemi s vydáváním pozemků a jejich případné směny či prodeje provázely určité překážky a komplikace. Některé pozemky pro obec potřebné nechtěli restituenti ani prodat, ani směnit, což brzdilo další vývoj v potřebné investiční výstavbě (např. kanalizace, trafostanice). Také se uskutečnil pronájem plochy pro stánkový prodej, který významně zasáhl do změny prostou obce.

Pro 90. léta byl též příznačný vznik a rozvoj mnoha penzionů. K roku 1997 bychom jich v kanastru obce mohli nelézt celkem 11 (Kronika obce Černá v Pošumaví 1996–2000: 21). Významným počinem bylo přihlášení obce do Programu obnovy venkova roku 1998. Ze strany obce a jednotlivých občanů bylo možné vidět snahu o zkrášlení vzhledu obecního majetku a soukromých objektů. Obec se snažila rekonstruovat a vystavět tolik potřebné bydlení pro občany, vybudovala se moderní čistička odpadních vod, opravilo se velké množství církevních památek a řada dalších prací (Kronika obce Černá v Pošumaví 1996–2000). I přesto, že dříve významné podniky, které poskytovaly dostatek pracovních míst, zanikly, se obec a její okolí s ostatními objekty a domy vylepšily a nelze říci, že by se lidem v obci žilo špatně, přestože zde byla vyšší nezaměstnanost a ceny zboží a služeb byly vyšší v porovnání s ostatními regiony (toto tvrzení se shoduje s tvrzením informátorů, viz níže).

Největší význam pro obec má letní turistická sezóna. Ve velké míře navštěvují obec převážně turisté ze Spolkové republiky Německo, kteří přijíždí již v květnu, obec však navštěvují i turisté a rekreanti z celé Evropy i ze zámoří. Tato turistická vlna rozvoje klade vysoké nároky na celý aparát městského národního výboru obce a všechny pracovníky služeb, kteří dbají na to, aby bylo vždy včas vše připraveno na turistickou sezónu.

Zde je na místě shrnout si hlavní faktory, které ovlivnily rozvoj turismu v původně zemědělsko-hospodářské obci Černá v Pošumaví.

Primárním důvodem bylo vystavění Lipenské přehradní nádrže roku 1949, která odstartovala éru rekreační činnosti v této oblasti. K významným faktorům patří také strategická poloha obce na hlavním směru Českých Budějovic, Českého Krumlova a Vyššího Brodu a také blízkost státních hranic. Právě tento aspekt významné polohy obce na začátku přehradní nádrže Lipno směrem na České Budějovice sehrál v minulosti jednu z hlavních rolí ve změně charakteru obce ze zemědělské na turistické středisko. Černou v Pošumaví tak můžeme vnímat jako jeden z mnoha typických příkladů přechodu komunity z tradičního způsobu života ke způsobu založeném na příjmech z turismu, jak uvádějí Andereck a Vogt (2000) v mnoha svých výzkumech.

6.5 Aktuální podoba – Černá v Pošumaví dnes

Obec Černá v Pošumaví se svými pěti přidruženými osadami a 843 obyvateli (ČSÚ 2107 online) se postupně stala přirozeným centrem lipenské oblasti. V propagačních materiálech a průvodcích je Černá v Pošumaví prezentována jako „brána Lipenska“ (toto označení se objevuje i u výpovědí informátorů, viz níže), jelikož leží na dopravní tepně spojující krajské město, národní park Šumava a lipenskou přehradní nádrž. Navíc se nachází v blízkosti státních hranic. Vodní nádrž je zde nejširší a území disponuje příznivými povětrnostními podmínkami, což poskytuje ideální podmínky pro sportovní vyžití, zejména jachting a windsurfing. Z těchto důvodů, jak už jsem jednou zmiňovala výše, zde byl v minulosti postaven jachetní přístav, který je dnes stále využíván. Například se zde každoročně konají celorepublikové jachetní a windsurfingové závody. (Studie rozvoje obce Černé v Pošumaví 2012)

Cestovní ruch je v obci zaměřen převážně na letní sezónu. V zimním období dochází k poklesu atraktivnosti a růstu nezaměstnanosti, jak již bylo zmíněno. Obec je jednou z nejnavštěvovanějších částí Lipenska a každý rok zde tráví dovolenou

tisíce lidí. Turistický ruch je pro obec významným faktorem, přesto pro 56% zaměstnaných obyvatel nejsou pracovní příležitosti a jejich zázemí vytváří jiné obce, především Český Krumlov (Kronika obce Černá 2004). V okolí celého jezera v obci naleznete velký počet pláží vhodných pro slunění a koupání. Další vyžití návštěvníci mohou nalézt v pěší turistice. Oblastí prochází síť značených turistických stezek a chodníků, která spojuje obce a turistické atrakce regionu. Pro milovníky cykloturistiky je již od roku 1993 připraven neustále se doplňující systém navzájem propojených a značených cyklotras. V obci se také nachází informační centrum. Obec je členem Sdružení lipenských obcí a udržuje partnerské vztahy zejména s rakouskou obcí Schlägl.

7 PROMĚNY OBCE A ŽIVOTA OBYVATEL V ČERNÉ V POŠUMAVÍ SKRZE TURISMUS

V předchozích kapitolách byl stručně nastíněn vývoj obce Černá v Pošumaví jako původně zemědělské vesnice. Byl zvolen pohled založený na historické posloupnosti událostí, od samostatného vzniku obce, vystavění přehradní nádrže Lipno a rozvoje cestovního ruchu, až po současnou podobu. Kteroukoliv z těchto událostí můžeme použít pro doložení a ilustraci sociálních jevů a procesů, které v obci vznikaly a ovlivňovaly její rozvoj nebo naopak stagnaci. V historickém vývoji obce můžeme zaznamenat několik klíčových momentů, ve kterých turismus a vše, co s ním souviselo, zasahoval do společenských procesů a podílel se na utváření podoby obce a společnosti. Velkou roly v utváření obce hrály i pozemkové reformy, které změnilly sociální strukturu obyvatelstva. Sociální organizace původně venkovské společnosti se stávala složitější, rostl počet podniků a institucí, které ji ovlivňovaly.

Tato kapitola je věnována proměnám obce s důrazem na otázku, jak tyto změny vnímají místní obyvatelé. Obec Černá v Pošumaví prošla za posledních desítek let mnoha změnami. Tyto změny se odrazily především v sídelní struktuře obce a životě místních obyvatel. Jak

už jsem mnohokrát zmiňovala, příčin oněch proměn bylo více. Skutečností však zůstává, že značnou část jich můžeme přičítat turistickému ruchu, který se s výstavbou Lipenské přehrady v jisté fázi rozvinul do masové formy turismu, jež měla výrazný vliv na další vývoj obce. Hlavní pozornost je zde proto věnována změnám původních kulturních vzorců, které jsou informátory reflektovány a dávány do vztahu s nově přichozími aspekty cestovního ruchu, které byly přijaty. Ráda bych zde také přiblížila život místních lidí a uvedla ho do vztahu k postojům místních k návštěvníkům, neboť i ten se v průběhu životního cyklu lokality měnil.

Vzhledem k vytíženosti obce turistickým ruchem v letních měsících, je má pozornost soustředěna především na proměny obce skrze masový turismus. Intenzita dopadu turismu na obec je dána určitými faktory: relevantní návštěvností, sezónností, zranitelností ekosystému, mírou ekonomické závislosti rezidentů na cestovním ruchu a mírou regulace (Pásková 2009, 2012). Zmíněné obecně platné faktory se určitým způsobem odrážejí ve vyprávěních informátorů a koexistují v nich se symboly změn skrze turismus, s nimiž jsou spojeny určité postoje a hodnoty informátorů. Pozornost je především věnována symbolům, které jsou informátory spojovány se změnou obce a jejich životem v důsledku působení turistického ruchu. Podle Clifforda Geertze je symbol označením pro jakýkoliv objekt, čin, událost, vlastnost nebo vztah, který nese určitý význam (Geertz 2000: 107). Jedná se podle něj o hmatatelná vyjádření myšlenek, postojů, soudů, tužeb (ibid.). Přesto, že se zde jedná pouze o základní vymezení pojmu symbol, je tato definice pro tuto práci dostačující.

7.1 Černá v Pošumaví: „To byla čistě zemědělská obec.“

Než se pokusím o analýzu a pochopení některých sociálních jevů a procesů po roce 1960, kdy se v Černé v Pošumaví začíná rozvíjet turismus, nahlédnu do vzdálenější doby, kdy obec, jako stovky jiných,

patřila k vesnicím zaměřeným na zemědělskou činnost. Je potřeba položit si otázku, jaká byla společnost a obec, jež právě stály před zcela zásadní společenskou, ekonomickou a hospodářskou proměnou? Jak byla diferenciována národnostně, ekonomicky a sociálně?

Kontinuitu života v Černé v Pošumaví ovlivnil především poválečný odsun německy mluvícího obyvatelstva a doosídlování obce českými a slovenskými obyvateli (Kronika obce Černá v Pošumaví do roku 1945). Vysídlení Černé v Pošumaví jako jedné z mnoha pohraničních venkovských vesnic mělo vedle prudkého snížení počtu obyvatel významný negativní dopad na zemědělskou výrobu, průmysl a vlastnické vztahy k půdě a majetku. V mnoha případech postrádalo dosídlené obyvatelstvo sociální a kulturní vazby ke svému novému bydlišti (Pospěch a kol. 2014: 37).

Mají-li narátoři porovnat obraz obce Černá v Pošumaví dříve a dnes, uchylují se ve vzpomínkách k jistému nostalgickému vzpomínání na časy minulé, avšak nezastírají, že někdejší podoba pohraniční obce, která prošla procesem vysídlení, byla v kontrastu s podobou dnešní poměrně neuspokojivá. *„Ta změna se dá brát poměrně ze široka. Když jsem přišel, tak tady byla řada objektů v dezolátním stavu. Protože byli odsunuti Němci podobně jako v Hořicích, ale tady to bylo asi ještě více. Řada Čechů sem přišla, aby tady něco získala, a když se jim tu nelíbilo, tak co šlo odvézt, tak odvezli, a jinak to opustili. Těch lidí, co sem přišlo, bylo daleko méně, než lidí, kteří tady žili. Některé osady tady zcela zanikly. A když jsem sem přišel, tak to tady bylo opravdu v dost špatném stavu.“* (Inf. 5) Dle socioložky a ekonomky Majerové (1998) odsun a následné doosídlování způsobily prudké otřesy v horizontální a vertikální sociální struktuře českého venkova.

S ohledem na historii se dá říci, že změny v Černé v Pošumaví byly plynulé a kopírovaly proměny doby. Obec původně patřila k tradičním zemědělským vesnicím, měla státní statky (Obr. 1) a také tuhové doly, ve kterých byla zaměstnána převážná část obyvatelstva. *„Samozřejmě, obec*

Černá v Pošumaví byla kdysi obec zemědělská, nebo by se dalo říci kovo-zemědělská, protože spousta lidí z obce byla zaměstnána v tuhových dolech, a to byl dost významný světový producent tuhy, kde bylo zaměstnáno několik set lidí.“ (Inf. 4) Dosud žijící obyvatelé vzpomínají na toto období jako na dobu, kdy zemědělství představovalo pro obec jeden z nejdůležitějších znaků, jenž určoval i vizuální podobu obce. *„To byla zemědělská obec, tady všude chodily husy, krávy, všude byl nepořádek.*“ (Inf. 7) *„No určitě tenkrát tady jezdily traktory, dnes se tomu ani nedá tak říkat. Vozil se tady hnůj, plno krav tu bylo, mnoho lidí dělalo na statcích.*“ (Inf. 1) Obec v té době nijak výrazně neřešila stav určitých objektů a nevhlednost některých oblastí v rámci svého území.

Obraz obce Černá v Pošumaví je v myslích obyvatel utvářen zejména její agrárně-industriální minulostí, která vychází z konfrontace současného stavu obce s jejím někdejší většinou v oblasti zemědělství a průmyslu, což vyvolává ve vyprávěních informátorů časté nostalgické vzpomínky na minulost. *„Padla čtvrtá hodina a mnoho lidí tady ze statku nebo z ředitelství se hrnulo z práce domů, teď už to tak není. Nechci říci, že obec více žila, ale lidé šli více dohromady, to určitě než teď. Ale bylo to určitě tou prací, protože se lidé viděli v práci.*“ (Inf. 1) Pro lidi na vesnici byla nejdůležitější jejich práce (Obr. 2) a večer pak jejich společenský život. Dřívější rolnické pojetí práce nerespektovalo hodnotu času a života mimo práci, práce byla vykovávána pro ni samotnou, „žilo se po práci“ (Hudečková, Lošťák 1995: 46).

Nejdůležitějším faktorem na vesnici byla dříve tvorba sociálních sítí. Příbuzenské a sousedské vztahy se dodnes jeví jako nejintenzivnější ve venkovských obcích (Obr. 3). Tyto vztahy poskytovaly značnou míru soudržnosti a pocitu sounáležitosti. Blízké sousedské vztahy se nejčastěji vytvářely nejen prostorovou blízkostí bydlení, ale především při pracovní výpomoci v zaměstnání (ibid.: 55). Tato tvrzení potvrzují i výpovědi informátorů, kteří často ve svých retrospektivních vzpomínkách zmiňovali poklidný život v zemědělské oblasti, plesy a zábavy, na které pro práci chodili. Narátoři často vzpomínali, že lidé v té době měli k sobě daleko

blíže, než nyní. *„No, ale už ani místní lid nechodí do hospod, jako dříve jak se chodilo. Lidi byli dříve družní, bylo hodně zábav, ale to všechno padlo. Dříve byli lidé více semknutí a měli tendenci nepropadat závisti. Dříve bylo všechno státní a ne soukromé jako teď. Dříve byla zábava každý týden, spolky tu také fungovaly, bylo to postavené na dobrovolnosti a ne na penězích jako teď.“* (Inf. 8) *„No chodili jsme na muziky a na bály. Tam chodilo hodně lidí, kteří mluvili různými řečmi. No a muziky tam byly moc pěkné, byl tam takový malý sál. Měli jsme vlastní partu.“* (Inf. 10)

Stěžejní změna, která trvale proměnila nejen ráz krajiny a obraz obce, ale také společenský život obyvatel Černé v Pošumaví, přišla s výstavbou Lipenské přehradní nádrže roku 1949 a jejím napuštěním roku 1958. Tento významný krok vedl k rozvoji turistického ruchu, který měl značný dopad na vývoj a život obce. *„Vše se začalo měnit až s výstavbou přehrady Lipna.“* (Inf. 4) Lidé toto období vnímali jako období velkého rozvoje, před kterým byla obec nezajímavá a zanedbaná. *„...před těma 30 lety byla Černá v Pošumaví nezajímavá obec z pohledu návštěvníka, zanedbaná.“* (Inf. 4) *„Když jsem sem přišla, tak to tady vypadalo, jak na konci světa.“* (Inf. 3) *„Když jsem sem přišel, tak tady nebylo prakticky nic.(...) No vlastně od těch 60. let až do 70. let bylo takové to období rozvoje.“*(Inf. 7)

Turistická restrukturalizace Černé v Pošumaví přinesla oddělení tradičního svazku venkova a zemědělství a umožnila různým aktérům připisovat vesnici nové významy a identity. V tomto případě se jedná o identitní politiku, jejíž realizace prostřednictvím působení mas má za následek komodifikaci vesnice a marketizaci venkovské identity (Pospěch a kol. 2014: 108). Komodifikace venkova je nedílně spojena s problémem autenticity, o které jsem psala v kontextu pojetí autenticity dle MacCanella (1976) a Cohena (1972). MacCanellovo kritické pojetí říká, že turismus je moderní poutí, hledáním autenticity a tvorbou neautentické autenticity místními aktéry (MacCanell in Pospěch a kol. 2014: 110). Cohen (1972, 1988) zase autenticitu chápe jako sociálně konstruovaný pojem. Co je považované za autentické, se v průběhu času

mění na základně intersubjektivně vnímaných významů: „*autenticita není dána, ale vyjednávána*“ (Cohen 1988: 374).

7.2 „Něco, co už nesetřesete“ – turismus jako součást obce

Výstavbou Lipenské přehradní nádrže s potenciálem k turismu a politickými a ekonomickými změnami v roce 1989 zaznamenal cestovní ruch v Černé v Pošumaví progresivní změny a stal se významnou součástí obce. Ještě před několika dekadami byla produkční činnost venkova spojena především se zemědělstvím a lesnictvím (Macháček a kol. 2012: 14). Postupem času nebylo zemědělství jedinou a stěžejní aktivitou, ale docházelo mnohem více k soustředění se na přírodní kapitál, neprodukční aktivity venkova a ekosystém venkovských oblastí, jako je tomu i v případě Černé v Pošumaví (ibid.).

Černá v Pošumaví díky své výhodné pozici, kde se propojují hlavní dopravní tepny do Rakouska, Německa, Českých Budějovic, Lipna nad Vltavou, a kde je nádrž Lipno nejširší, využila svůj potenciál v oblasti rozvoje cestovního ruchu, jelikož, jak vyplývá z výpovědí informátorů, jiné možnosti moc neměla. „*No v podstatě každá obec je v určitém prostředí a tady to prostředí nabízí tyto možnosti turismu, takže je jasné, že se toho nejde zbavit. To nesetřesete, je to jenom otázka, do jaké míry tuto možnost otevřete...*“ (Inf. 8) „*Ono v podstatě v obci v době po revoluci, kdy dochází k útlumu zemědělské činnosti a těžby tuhy, jiná šance nebyla, než nějakým způsobem se zorientovat na trhu a nabízet to, co je k mání a po čem je poptávka. A to v Černé byla jedine turistika, nic jiného. A teď bylo na obci jak vytvářet podmínky, aby se turistika tady mohla rozvíjet.*“ (Inf. 4)

Jak už jsem zmiňovala, proměny obce a postoje lidí k těmto změnám měly pozvolný průběh. Z reflexí společenských změn informátorů se ukázalo, že počáteční vztah k turismu v obci nebyl příliš pozitivní. Když se informátoři zamýšleli nad všemi okolnostmi a změnami

té doby, které transformace přinášela, patřily celkově mezilidské vztahy k jednomu z lépe hodnocených aspektů změn. Nejhuře pociťovaným důsledkem rozvoje turismu bylo zhoršení a nárůst nezaměstnanosti. „*Turismus z počátku lidé nevnímali moc pozitivně, jelikož to ani nikoho moc nezaměstnávalo. Zaměstnávalo to vlastně pár lidí v sezoně.*“ (Inf. 5) „*Já vím, že tady 112 lidí pracovalo v zemědělství, 56 lidí ve šťavárně a 50 horníků v tuhových dolech, ti ale všichni přišli o práci. Takže pár let, do roku asi 1990, byli ještě všichni trochu našťvaný, že tady o tu práci přišli.*“ (Inf. 7) Dalo by se říci, že počáteční vztah místních obyvatel k turismu se odehrával ve dvou rovinách. Na jedné straně byla akceptována skutečnost, že výstavbou přehrady Lipno se počet turistů a rekreatantů bude v této oblasti zvyšovat, což přinese obci určité finanční výhody. Zároveň zde ale existovaly obavy z negativních vlivů turismu na osobní život. Zemědělství a venkov byly po léta utvářeny nepřírozenými zásahy a obavám z dalších změn se tudíž nebylo možné divit (Majerová 1998: 123).

Popisováním prvotního, ne moc pozitivního, vztahu místních lidí k turistům a turismu obecně, vznikla tři určitá hlediska, ze kterých jsou mezilidské vztahy informátory vnímány. První hledisko pojímalo turisty jako narušitele, kteří zdržují obyvatele od práce. „*No, celé ty doby, když tu ještě fungovalo zemědělství, tak tu moc radosti nebylo z toho, že sem jezdí turisté. Hlavně sem jezdili turisté z NDR (bývalá Německá demokratická republika), také z Čech a dalších socialistických států. Někteří turisté byli dost neukáznění. No, celá oblast obce byla zemědělská, všude byla pole, kde se něco pěstovalo, a mnoho turistů do toho obilí chodilo vykonávat potřebu, házeli tam různé věci, a my jsme je tam chodili neustále vyhazovat.*“ (Inf. 7) „*Turisté představovali nutné zlo.*“ (Inf. 8) Další hledisko představovalo narušení běžného chodu života obyvatel v letních měsících a narušení jejich prostoru, který byl informátory často spojován s velkými frontami v místním obchodě a nemožností nakoupit si určité potraviny. „*No, mělo to vliv na to, že si člověk ráno nemohl koupit rohlík, jelikož ty byly hned vykoupené*

turisty. Normální dělník, co chodil do práce, si tak v sobotu trochu pospal a Němci, kteří se tam váleli na pláži, si přivstali a šli si nakoupit, protože mají co „hovno na práci“ a vykoupili to, tak to byla jedna z věcí.“ (Inf. 9)

„No, ale v krámech jsi nekoupila nic, jak si šla později, tak jsi nekoupila chleba, rohlík, pečivo, sušenky, to bylo všechno hned pryč. Vždy nám to vše kupovala uklízečka v práci na suškách, ale jakmile přišla pozdě, tak nic nebylo.“ (Inf. 10)

Posledním často zmiňovaným negativním hlediskem bylo narušení životního prostředí příjezdějíci turisty. *„Byla to prostě doba úplně jiná, třeba ve vztahu k přírodě. Bylo běžné, když přijel na chatu majitel, postavil si auto k jezeru a umýval ho vodou z jezera.“ (Inf. 5)*

„Když se tam dřív našťosovala hromada trabantů, které hulily jak lokomotiva, stejně tak ty jejich warburgy dvoutaktní, to je to samé. Dnes tam vidím auta, která třeba už tak moc neškodí životnímu prostředí.“ (Inf. 9)

Vzhledem ke všem okolnostem a názorům informátorů, by se dle mého názoru nedal počáteční vztah místních obyvatel k turismu označit za nenávistný, ale spíše se jedná o nedůvěru a pomalé smíření se se skutečností přílivu turistů do obce. Jak uvádí Pásková a Zelenka (2002), počáteční kontakt místních s turisty je často doprovázen zvýšenou opatrností a nedůvěrou. V rozhovorech většina informátorů připouštěla, že si na turismus v Černé v Pošumaví a na každoroční příliv turistů v podstatě rychle zvykla. Rozvoj turismu a změny s ním spojené, které se odrazily ve vzhledu obce a v životě místních, považovali informátoři za součást obce, za něco, co k ní neodmyslitelně patří a bylo nutné brát v potaz. *„No, oni místní lidé vnímají tady turismus jako součást Černé, jelikož už je tady dlouho, v podstatě od té doby, kdy se tady postavily kempy, kam jezdili východní Němci. Prostě je to tady jako taková historická součást, někde mají významnou horu, my máme turismus. Turismus je tady taková součást života, že to lidé ani nijak moc neřeší.“ (Inf. 3)*

V Černé v Pošumaví mělo zemědělství kdysi rozhodující vliv na vývoj regionu a prosperující zemědělské a průmyslové podniky tvořily

ekonomický a sociální pilíř obce. Se ztrátou tohoto vlivu se změny promítly v hierarchii lokálních struktur (Majerová 1998: 132). Z hlediska Černé v Pošumaví společenská prestiž zemědělského odvětví celkově poklesla, ale prestiž určitých sociálních skupin vzrostla. V tomto případě se jedná především o soukromé podnikatele a v určitém ohledu i o instituci obecního úřadu. Pro tyto skupiny představuje turismus v obci hlavní prioritu a určitým způsobem se tomuto cíli v mnoha ohledech hodně věcí podřizuje. *„Turismu je tady na prvním místě, to, co se dává první do pořádku, je pláž. Nic jiného tady není, takže všechno je tady zaměřeno na turismus. Turismus a rekreaci.“* (Inf. 7) *„Samozřejmě, že turismus. Nese spousty příjmů obci, protože mnoho podnikatelů tam má své sídlo a daně odvádí obci. I některé poplatky místních se vybírají a to není nezanedbatelná část rozpočtu.“* (Inf. 4)

V rozvoji podnikatelské činnosti sehrály určitou roli restituční nároky, neboť mnoho objektů připadlo cizím lidem nepocházejícím z této oblasti. Ti zde na základně vlastnictví určitých objektů rozvinuli podnikatelskou činnost založenou na turismu v obci. V tomto ohledu se mnozí místní obyvatelé stávají pouze určitou „loutkou“ a nepodstatnou součástí tohoto podřizovacího procesu a byznysu a jejich vztah k rozvoji turismu v obci se tak odosobňuje a stávají se lhostejnými. *„Na můj vkus je tu hodně ignorantů či popíračů, kteří tady tomu vývoji nevěří, nebo jim je to dost jedno. Pro místní znamená turismus, jen to, že to obec stojí spoustu peněz, jinak to nic nepřináší, nebo ostatní generace neuměly dobře prodat pozemky. No a ta situace se nelepší, mladí sem sice přijdou, ale k tomu prostředí tady nemají vůbec vztah a nezajímají se o něj, a pokud tu nedostanou práci v rámci rekreačních služeb, tak jim je to „šuma fuk“. Místní lidé tady moc nepodnikají, až tedy na výjimku v 90. letech, kdy tady byla spousta domácích privátů, ale to bylo pouze otázka pěti let.“* (Inf. 8) *„Tady jsou lidé, kteří nemají k Černé vztah, nevyrostli tady, nic jim to tady neříká, nechtějí to tady rozvíjet. Chtějí tady jenom samočinně přežít.“* (Inf. 6) Na základně výchozích skutečností, bychom mohli tento proces označit dle Páskové (2009, 2012) za proces

dualizace společnosti, ve které je společnost rozdělena na dvě socio-ekonomické třídy, „chudé“ místní obyvatele a bohaté turisty a podnikatele. Vlivem intenzivní návštěvnosti Černé v Pošumaví v letních měsících profituje bohatá vrstva podnikatelů z této intenzity a naopak chudší zbytek obyvatelstva trpí touto intenzitou, zvýšenými životními náklady a turistickou inflací.

Jednou z příčin, kvůli které má stále méně lidí vztah k obci, je, že mnozí si zde sice postaví domy a koupí pozemky, ale jen zlomek lidí pak v obci zůstane natrvalo. *„Ti co se sem stěhují, tak to ničemu moc nepomohlo. Sice baráky si tu mnoho lidí postaví, ale málokdo tu má nahlášené trvalé bydliště.“* (Inf. 7) *„Ono si třeba spousta lidí postaví za obcí baráky, koupí parcelu, ale pak tam nejsou.“* (Inf. 1) Někteří informátoři spojují lhostejnost k turismu v obci také s nízkou možností zaměstnanosti a dojížděním za prací do vzdálenějšího města či vesnice. Těžko se vytváří vztah k místu, kde sice člověk žije, ale většinu času tráví dojížděním do vzdálenějšího místa za prací. *„Ale ten vztah to k té rekreaci neudělá, protože lidi, když dojíždí za prací, tak nemají na nic jiného čas. Řekl bych, že tolik lidí tu rekreaci ani tak nevyužívá.“* (Inf. 8) Dle mého názoru je tak postoj místních obyvatel k turismu spíše neutrální. Místní lidé turismus sice staví do pozice nepostradatelné součásti obce, ale ten může koexistovat i bez jejich dalšího hlubšího zájmu a podílení se na jeho rozvoji. Z výpovědí informátorů je však patrné, že dnešní postoj k turismu celkově je místními obyvateli vnímán spíše v pozitivním slova smyslu. Přistupují k turismu jako k nedílné součásti obce. *„My jsme si zvykli a všichni jsou celkem rádi...“* (Inf. 7)

7.3 Podoba masového turismu z pohledu místních obyvatel: „Mysleli si, že se tady houpeme ještě na stromech.“

Sociolog Miroslav Petrusek (2007) hovoří o masovém turismu jako projevu mobilnější a dynamičtější společnosti, ve které je masový turismus pojímán jako projev svobody v otevřené společnosti.

„Při masovém turismu může v některých lokalitách docházet k odcizení místních obyvatel, narušení pocitu sounáležitosti s vlastním okolím a dostavuje se pocit tzv. „cizince ve vlastní obci“ (Macháček a kol. 2012: 69). Turismus jako projev lidské aktivity má vliv na život místních komunit, proto je důležité, aby chování návštěvníků bylo v co nejvyšším souladu s chováním a způsobem života místních obyvatel (ibid.).

Z hlediska Černé v Pošumaví můžeme hovořit o dvou vlnách masového turismu, jenž měl vliv na život místních obyvatel. První vlnu masového turismu lze zaznamenat koncem 60. až 80. let a několik let po revolučním roce 1989. Druhou vlnu lze zaznamenat po dlouhé časové prodlevě, kdy byla v obci preferována převážně forma individuální turistiky, až v posledních několika letech. I přestože lze v Černé v Pošumaví nalézt výrazné aspekty individuálního turismu, který v obci probíhá kontinuálně a má své specifické návštěvníky, nemá na vývoj obce takový vliv jako masový turismus. Pod specifickou klientelou individuálního turismu v obci spadají především rybáři a rodiny s dětmi, kteří v Černé v Pošumaví spatřují klidné a tiché místo pro odpočinek. *„Jezdí sem spíše rodiny a rybáři. Pro takový ten individuálnější a poklidnější turismus je tady vlastně všechno.“ (Inf. 7)*

Individuální turismus byl v obci více realizován především počátkem 60. let. Tehdy návštěvníci přijížděli do Černé v Pošumaví pouze na krátkou dobu, vykoupat se, nebo si zarybařit. O masovém charakteru můžeme mluvit až později. *„Kdysi to byla individuální turistika a výstavba chatových osad, které tady jsou, a potom se začala rozvíjet taková ta „dočasná“ masová turistika.“ (Inf. 4)* Ve vzpomínkách informátorů je masovost turismu v obci nejčastěji spojována s návštěvností německé klientely začátkem 70. let, která byla narátory popisována opravdu ve velké míře.

Převaha německé klientely byla dána politicko-historickým vývojem oblasti, především pak existencí tzv. železné opony, neprostupného pohraničního pásma, které formálně i symbolicky oddělovalo východní

a západní bloky Evropy. Tyto skutečnosti fakticky omezovaly cestovní možnosti potencionálních klientů z jakékoliv jiné evropské země, především ze země mimo blok socialistických republik. Jediní, kdo směli a zároveň si mohl rekreaci dovolit, byli logicky nejbližší sousedé šumavského pohraničí. *„Bylo tady plno „Skopčáků“, východních Němců, kteří každý rok zaplavovali všechny ty kempy stany, co tam v té době byly. Ty kempy byly opravdu plné, to si nedovedete představit.“* (Inf. 9) Jeden z informátorů dokonce na jednom příkladu uvádí, o jak velké množství turistů se v sezóně mohlo jednat. *„Černá má kolem 800–850 lidí, v současné době, a v době léta se byla schopná nafouknout na 20 000 lidí, což je Krumlov. Východní Němci v té době nikam jinam nemohli, tak sem jezdili s trabanty a měli za sebou velké přívěsy, sotva vyjeli kopec. Takže sem jezdila tahle sorta lidí.“* (Inf. 6)

V návaznosti na turistický „boom“ východních Němců v Černé v Pošumaví informátoři ve svých vyprávěních zdůrazňují především negativní aspekty vysoké návštěvnosti Němců a nepříliš dobrou komunikaci a vztahy mezi nimi. *„No a ty Němce jsme potkávali úplně všude, opravdu jich byla spousta, až masy. Pomalu se pak nedalo v létě domluvit ani česky, jenom německy. A nikdo z těch lidí, co tam žili, neměli východní Němce rádi.“* (Inf. 9) *„Já jsem dost často chodil nakupovat v sobotu, a když jsem přišel po deváté hodině, tak už nebyl třeba chleba, jelikož ho „východáci“ vykoupili.“* (Inf. 5)

O masovém charakteru turismu v obci lze hovořit ještě pár let po převratu roku 1989, který odstartoval éru dalšího vývoje a změn v obci. Ve velkém se začaly stavět hotely, pensiony, modernizovat kempy atd. Také se začalo rozmáhat privátní ubytování, hlavně pro německou klientelu. Mnoho místních bylo po revoluci otevřeno možnosti ubytovávat ve svém domě cizince za účelem výdělků a v určitém ohledu i zvýšení prestiže. *„Po revoluci nabíhaly určité kontakty s turisty, kteří se u místních ubytovali, dále se pak zkontaktovali a udrželi si tak stálou klientelu.“* (Inf. 9) *„To každý barák pronajímal, to se turisti cpali i do rodin...“* (Inf. 1) *„V každém baráku ubytovávali Němce, kdo měl poschodí nebo nějakou*

komůrku.“ (Inf. 10) Informátoři se o tomto porevolučním období často vyjadřovali jako o době zvědavosti ze strany Němců a ostatních cizinců, kteří chtěli prozkoumat oblast Lipenska, včetně Černé v Pošumaví, a zjistit, co se zde za hranicí, která je již přístupná, všechno událo. Z pohledu občanů se tak jednalo pouze o dočasnou zvědavost turistů, která po pár letech po revoluci ustala. *„Ano, byly tady mraky turistů, co se týče západního Německa, jelikož ti si mysleli, že se tady asi „houpeme ještě na stromech jak nějaký opice“, takže se na nás přijeli podívat, což přinášelo peníze.*“ (Inf. 3) *„Po revoluci to byla klientela, která byla zvědavá, co je tady za tou železnou oponou, jak se říká. Ta přijela, ubytovala se, nakupovala tady.*“ (Inf. 4)

Velmi často se v retrospektivních vzpomínkách na toto období objevuje srovnávání turistické vytíženosti obce s dnešní dobou. Lidé mají Černou v Pošumaví nejčastěji spojenou s vidinou pláže přeplněné stany, jak uvádí někteří informátoři. *„...dříve to byl stan na stanu.*“ (Inf. 9) Dnešní dobu v porovnání s devadesátými lety vnímají o dost klidněji. V jisté fázi se zde turismu ustálil spíše do podoby individuálnější turistiky, ale i přesto je Černá v Pošumaví v letní sezóně každoročně turisticky vytížená. Tento stav se může proměňovat v čase a podléhat trendům doby. Preferuje-li turista spíše pohodlí, volí jako způsob trávení dovolené spíše hotely či pensiony. *„Ono je tady lidí stále hodně, to se tak nezdá, ale jsou zalezlí v pensionech, a když je hezky, tak je zase úplně narvané parkoviště.*“ (Inf. 1)

V jistém ohledu se ale určitá forma masovosti v posledních letech znovu objevuje. Jedná se především o menší zájezdní skupiny, například o seniory, kteří v rámci několikadenního poznávacího zájezdu stráví jednu noc v Černé v Pošumaví, a pak zase jednou dál. Podobným způsobem sem začíná pronikat mnoho turistů z Asijských zemí, kteří se v rámci svého zájezdu s hlavním turistickým cílem v Českém Krumlově jedou prostřednictvím agentury podívat i na Lipno. *„Dnes má hotel Racek úplně jiný majitel, a protože vlastní ještě nějaké hospody v Krumlově, nasmlouvá si s cestovkou skupinu Japonců, ti si nejdříve prohlídnou*

Krumlov a pak odjedou sem do Černé, kde přespí jednu noc v Racku a pak zase jedou dál do Vídně.“ (Inf. 3)

7.4 Žitý prostor v očích místních obyvatel

Ve vyprávěních informátorů jsou změny, které v obci nastaly s rozvojem turismu, často pojímány z hlediska prostoru. O prostoru můžeme v kontextu této práce uvažovat ve třech teoretických rovinách. První z nich představuje fyzický prostor, svou podstatou vycházející z přírodních daností; druhou je mentální prostor, představující logické a formální abstrakce a třetí je prostor sociální. Podle Henriho Lefebvra je sociální prostor produktem imaginace, tedy projekcí symbolů a utopí (Lefebvre 1991: 11–12). Lefebvra teorie říká, že sociální prostor je sociálním produktem a je utvářen společností. Pro tuto práci bych spíše místo pojmu sociální prostor použila pojem žitý prostor, jelikož tento pojem lépe vystihuje fakt, že lidé jsou v každodenní interakci s prostorem, který spoluvytváří a který je také ovlivňuje.

Z hlediska vizuální a prostorové stránky prošla obec výraznou změnou. Došlo k výstavbě mnoha nových podniků a objektů určených k rekreační činnosti. Mnoho původních domů bylo opraveno, došlo k vystavění nové hlavní silnice, nových chodníků, čističky odpadních vod atd. Původní objekty zemědělského družstva byly přestavěny na restaurace či pensiony. Všechny tyto změny informátoři spojovali s turismem v obci. *„...počátkem 60. let, hlavně roku 1961–1965, se začaly budovat stavby pro turisty, protože Lipno se naplnilo v 58. roce a za 2 až 3 roky se zjistilo, že by bylo potřeba něco dělat a nalákat turisty.“ (Inf. 7) „Postupně se tady rozvíjely kempy, dělaly se podsady pod stany, vznikl hotel Racek...“ (Inf. 1)* Z některých výpovědí je patrné, že prostor a určité objekty obce se podřizují výhradně turistickému ruchu. *„V té době tu bylo postaveno několik bytových domů, které se sem vzhledem k ostatní zástavbě vůbec nehodily. Ale postupně většinu domů začaly vykupovat podniky a dělaly z nich rekreačky, tak se to teprve*

začalo měnit.“ (Inf. 5) „Ale od té doby nejen obec dala do pořádku objekty, které vlastní, tak i vlastníci jednotlivých domů také. Každý se snaží, když sem turisté jezdí, aby měl barák trochu upravený.“ (Inf. 7)

Stěžejním zásahem, který měl vliv na krajinu a obec, a to jak po stránce vizuální tak i funkční, byla výstavba hlavní silniční komunikace mezi Českými Budějovicemi a Lipnem nad Vltavou (Obr. 13). „S tím souvisí i to, že se postavila nová silnice, jelikož když tu byla ještě ta stará, tak se tu auta štosovala a nemohla pak vyjet do kopce. Teď s hustou dopravou nejsou nějak velké problémy.“ (Inf. 7) „Sem přijet v zimě byl dost velký problém. Vůbec ta silnice sem byla dost špatná. Takže my jsme se snažili, aby se něco udělalo s komunikací. Jak takž se to trochu vylepšilo. To jsou všechno věci, které mají dopad na turismus.“ (Inf. 4)

Informátoři nejčastěji ve svých výpovědích zdůrazňovali vzhled a výzdobu obce. „Je to pět až šest let zpátky, kdy obec začala dávat muškáty na most (Obr. 11), mají to tak i v Rakousku. Nebo na kraji obce je také vysazený truhlík s kytkami. Lidé si na ně zvykli a líbí se jim. Takže i takové drobnosti se obec snaží řešit. V obci i na osadách jsou rozmístěné sochy ze sochařského symposia, které se tu konalo (Obr. 12).“ (Inf. 2) „A obec také dost k veřejnému pořádku a výzdobě přispívá, kytky se tady stále vyvěšují na veřejná místa, stále se udržuje čistota, seká se tráva.“ (Inf. 7) Vizuální stránka je tak jedním z důležitých aspektů Černé v Pošumaví jako turistického střediska a je na ni kladen důraz. Nynější podoba a vzhled obce byl narátory často konfrontován s původním stavem obce, který byl některými připodobňován k „džungli“. „...tak ta byla dříve džungle. Když jsem přišel, tak tady byla řada objektů v dezolátním stavu.“ (Inf. 5) „Pláže byly zarostlé trávou, většinou se o ně nikdo moc nestaral.“ (Inf. 1)

Dále je možné se ve vyprávěních informátorů setkat se zmínkou o karavanech, které pro svou nevzhlednost a nepořádek v jejich okolí místní vnímají jako nepřírozenou součást prostoru obce (Obr. 14).

Problém spočívá především v pronájmu, který může být provozovatelem kempu domluven až na několik let. *„No když pojedete do Rakouska k jezerům, tam jsou krásné čisté kempy a upravené. Když tam přijedete s karavanem, zaplatíte si pro něj místo jen na určitý čas. Tady si můžete u soukromníka předplatit místo na několik let, ale lidé toho zneužívají a často okolo toho svého prostoru udělají nepořádek „chlívek“. No a to povodí Vltavy je benevolentní, oni z toho mají prachy z pronájmu.“* (Inf. 4)

Ve svých reprodukováných vzpomínkách hovoří informátoři často o již neexistujících částech obce či objektech, které byly buďto zaplaveny lipenskou přehradou, anebo s rozvojem turismu, či kvůli restitučním nárokům v 90. letech zanikly. *„Já si pamatuji jako dvouletá, to bylo těšně než se napustilo Lipno, to tu nejezdily ještě ani autobusy a chodili jsme na vlak do Hůrky, tak tam byla taková stará cesta, ale hráz už stála. Ta prašná cesta se pak zatopila. Já už si pak pamatuji jenom turisty, když jsme se chodili koupat, tak tam jich byla spousta.“* (Inf. 1) *„Dříve tady byly státní statky, šťavárna, tuhové doly, ale většina lidí pak přišla o práci a podniky zanikly.“* (Inf. 7)

Místem, o němž informátoři často spontánně hovořili, byl objekt bývalé hospody, který se nachází uprostřed obce, tzv. „na rozcestí“. Hospoda dříve představovala jedno z nejvíce důležitých míst pro každodenní život na vesnici. Pro mnoho lidí se jednalo o prostředí s širší komunikací, nad rámec prostorově blízkých susedských vztahů (Hudečková, Lošťák 1995: 82). Na fungování budovy „na rozcestí“ lze zřetelně vidět posun od místní k masové kultuře (ibid.). Informátoři ve svých výpovědích o tomto objektu vyprávěli jako o domě, kde dříve fungovala jedna z prvních hospod v obci, jménem Adéla. Tato hospoda představovala jeden z hlavních symbolů a záchytných bodů v době, kdy se zde turismus rozvíjel ve velké míře. *„No v té době tady žádná pořádná hospoda nebyla, jediné Adéla...“* (Inf. 1) *„No byla tam jedna rušná hospoda, tam bylo lidí, tam jsi stála frontu na talíř polévky.“* (Inf. 10) V 90. letech v rámci restitučních nároků připadl podnik jedné rodině

z Prahy, která se o něj nestará a nechává ho chátrat. Tato nemovitost na návsi se v očích místních změnila ze symbolu turismu a života v obci na symbol ostudy a nevzhlednosti obce. Toto místo je jedním z těch, na němž lze ukázat změnu způsobu života ve veřejných prostorech obce. *„No, a pak je tady vedle nás barák, který chátrá a jeho majitel není ochoten s tím nic dělat. No, to je strašný, a když chceme pak v létě posekat trávu na jeho pozemku, tak se majitel hrozně rozčiluje.“* (Inf. 1) *„...a teď ten barák chátrá a nikdo s tím nic nedělal. Vše je v tom, že je pozemek uprostřed vsi a s majitelem se nedá nijak domluvit.“* (Inf. 2) *„Teď už přece jenom se dá říci, že v nejhorším stavu je objekt (ona to byla kdysi hospoda) naproti škole. Majitel si nedá prostě říci.“* (Inf. 5) I když tento objekt představuje stále jeden z hlavních symbolů obce, hlavně díky své poloze ve středu, je místními vnímán převážně negativně.

7.5 Veřejné vs. soukromé: „Černá v rukách soukromých vlastníků.“

Jedním z ústředních témat prostorových změn, které se v obci odehrály, jsou proměny související s privatizací a restitučními nároky v 90. letech, které v obci odstartovaly éru soukromého podnikání v oblasti turismu. Ujasnění vlastnických vztahů v Černé v Pošumaví po privatizaci a transformaci se ukazuje jako velmi složité. Značná část území v pohraničních oblastech, kde bylo hlavním zdrojem obživy obyvatelstva zemědělství, byla zároveň strategicky zájmovým územím, kterého se dotkla válka, vysídlení, doosídlování a posléze kolektivizace (Majerová 1998: 128). Hledání souvislostí v převodech majetkových práv bylo tak velmi komplikované po právní i organizační stránce a zároveň ukazovalo na citlivost lidské stránky transformace (ibid.).

Do 90. let byl turistický ruch a jeho rozvoj plně v režii obce. Obci patřila většina pozemků, na kterých se nacházela tábořiště. Jiných soukromých zařízení poskytujících služby turistům existovalo v té době jen pár. Zvrat přišel s revolučním rokem a restitučními nároky. Plno

pozemků a objektů připadlo původním majitelům. *„Já si myslím, že to hodně bylo zaviněno těmi 90. lety, kdy se to všechno sortýrovalo. Hromadně tu probíhaly restituční převody majetku, pranice, co čí bude apod.“* (Inf. 8) Obec kvůli zvýšeným organizačním a finančním nárokům na údržbu mnoho svého majetku prodala či pronajala soukromníkům za účelem podnikání v cestovním ruchu. *„Jenomže pak přišly v těch letech 94–95 restituční nároky, takže se některá tábořiště musela vrátit např. Jestřábí II a III. Obci zůstalo jen Jestřábí I a kemp v Olšinách. Dneska je vše pronajaté, takže obec získává podle smlouvy nějaký nájem a starají se o to soukromníci.“* (Inf. 7)

Po vypořádání restitučních nároků přibylo dědiců bez přímého vztahu k obci. Tato skladba restituentů předurčovala i druh úvah o nakládání s vráceným majetkem. Většina vlastníků využila turistický potenciál obce a přizpůsobila tak svůj získaný majetek k podnikání v této sféře. Výjimek, které nekorespondují s využitím potenciálu obce, bychom našli jen pár. Především se jedná o chátrající objekt naproti škole, jenž byl pro informátory mediátorem vzpomínek na již neexistující hospodu vnímanou jako živoucí organismus uprostřed obce. Představy o využití navráceného majetku jsou ve většině případů zcela logicky spjaty s osobní a rodinnou situací. Převážná část hotelů, pensionů, restaurací a dalších zařízení je tak postavena na rodinném podniku, čímž pro místní obyvatele dochází k uzavření pracovních příležitostí a možností participace na turismu v obci. *„...jelikož mnoho pensionů je rodinných, a tudíž i soběstačných, jelikož většinu zaměstnanců tvoří rodinní příslušníci.“* (Inf. 3)

Restituční i pozemkové a majetkové změny v obci byly velmi často reflektovány i ve vyprávěních informátorů. Ta odkazovala zejména ke skutečnosti, že málokterý objekt je v obci veřejný a přístupný všem. Informátoři díky tomu dnes vnímají Černou v Pošumaví nezcelenou a rozdělenou do několika soukromých oblastí. *„... teď se to dost majetkově rozsortovalo. Dneska tady není skoro nic obecního, státního taky ne, dnes je to tady skoro vše soukromé.“* (Inf. 8) *„Dnes je tady vše*

prakticky soukromé.“ (Inf. 5) „Tady každý kousek někomu patří a málo kdo sem chtěl pak investovat. Kdyby ty pozemky byly alespoň zcelené.“ (Inf. 1)

Následující část práce se zaměří na změnu vnímání veřejného prostoru obce místními obyvateli. Je proto namístě věnovat pozornost vysvětlení pojmu veřejný prostor a konotacím, v jakých s pojmem v textu pracuji. Pro pochopení a vymezení povahy veřejného prostoru považuji za důležité zmínit De Certeauovo rozlišení prostoru a místa (De Certeau 1996: 81–87). Podle něj je místo jakýmsi momentálním a stabilním uskupením pozic, kde se určité prvky nachází vždy na svém místě. Prostor pak zahrnuje veličinu rychlosti, směru a času (ibid.: 81). Prostor je tak vlastně používaným místem, které vzniká až skrze interakci, skrze jednání lidí (Pospěch 2013: 78). Na základně tohoto rozdělení je možné shrnout nejen, že je veřejný prostor vymezen rozdílem mezi veřejným a soukromým, ale představuje navíc soubor *„sdílených reprezentací a významů, které se neustále proměňují v procesech sociální interakce“* (ibid.: 76).

Přeměnu určitých prostorů v obci z veřejného prostoru na soukromý spojují informátoři ve svých výpovědích se symbolem pláže. Pláže pro místní představují důležitý aspekt příznačný pro rekreační lokalitu. Patří v obci k veřejným prostorům, kde přichází místní obyvatelé do interakce s turisty. Po revoluci se pláže dostaly do soukromých rukou a jejich přístup na ně byl regulován skrze poplatky nebo jejich oplocením. *„...oplotila se pláž, tam když si chtěl člověk lehnout, tak musel zaplatit.“* (Inf. 1) *„...lidé dostali pozemky u pláže a oplotili si je.“* (Inf. 9) Postupem času se obci podařilo na určitých plážích ploty zrušit, aby byly přístupné i místním.

Z výpovědí informátorů je zjevné, že dnešní podoba Černé v Pošumaví je tvořena samostatnými a soukromými jednotkami, které nemají potřebu participovat na veřejném životě místních obyvatel. *„Tady v Černé je to hodně o jednotlivcích, tady nenajdete pomalu volnou*

parcelu, která by někomu nepatřila.“ (Inf. 8) *„Všichni soukromníci dostali zpátky pozemky, ty si oplotili, začalo se všude platit.“* (Inf. 9) Skutečností tak je, že dochází k odosobnění vztahů, díky nimž se převážná část veřejného života a dění uskutečňuje v soukromé sféře. *„Tvoří se tady převážně taková hnízdečka, která si žijí vlastním životem, tím myslím hlavně kempy.“* (Inf. 6) *„...je tu příliš mnoho vlastníků, aby se tu něco dělo.“* (Inf. 8) Tento fakt je narátory dáván do spojitosti hlavně s výstavbou pensionů a hotelů, které přesunuly turistický ruch do soukromých prostorů, mimo ty veřejné, a utlumily jeho projevy. Turistický život, který byl po mnoho let na očích veřejnému dění, se tak přesunul do soukromé sféry v podobě hotelů, pensionů atd. *„Ono je to dané tím, že tenkrát tady nebylo tolik pensionů jako teď. Dneska je jich víc, takže lidé jsou v těch pensionech, kde je není úplně tak vidět. Ale tenkrát většina turistů spala ve stanech.“* (Inf. 3) *„No a po revoluci se pak začaly stavět všemožné pensiony a hotely, a když přišla sezóna, tak na těch tábořištích nebyl nikdo, tam stál jeden karavan a dva stany. Všichni se přestěhovali do chat, pensionů a hotelů.“* (Inf. 9) Odosobňování vztahů v obci demonstroval jeden z informátorů celkem výstižně na následujícím příkladu: *„No, nějaké chaty na Jestřábí, tam si Rusáci postavili zdi okolo svých domů a dělají si z toho pevnosti, tak to se mi samozřejmě nelíbí. Já si myslím, že lidé by k sobě měli mít spíše blíž než dál.“* (Inf. 4)

Omezení veřejného života a stažení se do soukromí se mimo jiné projevuje i v tzv. chalupářské „migraci“ na venkov. Obyvatelé měst v oblasti staví či odkupují rekreační tzv. „druhé“ domy. Tento fenomén chataření a chalupaření, který se výrazně dotkl českého venkova, je charakteristický pro období normalizace mezi lety 1969 a 1989 (Pospěch a kol. 2014: 39). V období 70. let začalo v Černé v Pošumaví na základně zvyšující se potřeby lidí trávit volný čas individuálně vznikat mnoho chat, ze kterých se postupem času stávaly rozsáhlé chatové oblasti, jež měly výrazný vliv na změnu ve způsobu života ve veřejných prostorech obce. *„Tehdy to mělo takové návaznosti, spousta rybářů sem*

začala dojíždět rybařit a potřebovali někde přenocovat, tak si začali stavět chaty, a tím začaly vznikat chatové osady, které nastartovaly individuální charakter turistiky.“ (Inf. 4) Nejčastěji zmiňovaná stížnost v kontextu tohoto soukromého prostředí se týkala nové výstavby veřejné cyklostezky, jejíž pokračování se kvůli pozemkovým sporům s chataři potýká se značnými problémy. „Co je další věc, která nám osobně chybí, jsou cyklostezky, které obec projektuje, ale je to běh na dlouhou trať. Problémem jsou hlavně chatové oblasti, kde není úplně možné stezky udělat.“ (Inf. 2)

8 ČERNÁ V POŠUMAVÍ: „STŘED LIPNA“ – „BRÁNA ŠUMAVY“

V této kapitole se budu věnovat současné podobě obce Černá v Pošumaví, tak jak je vnímána optikou místních obyvatel. Hlavní devizou obce s potenciálem rozvoje v oblasti turismu je bezesporu poloha. Obec Černá v Pošumaví, ležící na břehu Lipenské přehrady, je svou polohou přirozeným středem lipenské oblasti. Skrze ni vedou cesty hlavními směry na Rakousko, Německo a České Budějovice. Díky své pozici je tak pro obec příznačné pojmenování „střed Lipna“. Důraz na význam polohy obce je patrný i ve výpovědích informátorů, kteří k jejímu vyobrazení toto označení používají. Poloha obce je narátory považována za zdroj „šumavské hrdosti“, jejíž charakter je spojen s turistickým ruchem. Uvádím pár příkladů vyobrazení Černé v Pošumaví z pohledu narátorů: „Černá byla střed Lipna, protože jsme byli uprostřed, všichni sem dojížděli, Lipno nad Vltavou v té době byla ještě malá vesnice.“ (Inf. 2) „My jsme tady byli vždycky střed, proto tady bylo vždy hodně lidí.“ (Inf. 1) „Černá je vlastně dopravní křižovatkou na tahu Šumavy.“ (Inf. 9) „Jednoznačně je to poloha Černé, tady se střetávají příjezdy od Rakouska a Německa. Je tu krásný přístup na Krumlovsko. To je to, co Černé nikdo vzít nemůže.“ (Inf. 6)

Možnost poznávání a přitažlivost daného prostoru je otázkou toho, jak je prostor utvořen, otázkou kvality zážitků, které toto prostředí nabízí a zda se jedná či nejedná o krásné místo (Gehl 2000: 183). Z toho hlediska by se dalo hovořit o tzv. „duchu místa“. Tento koncept podrobně zpracovává britský architekt Gordon Cullen ve své knize *Townscape* (1961). Cullen poukazuje na to, jak charakteristicky vizuální výraz přispívá k pocitu „ducha místa“, a tím inspiruje lidi, aby se v tomto prostoru zdržovali (Gehl 2000: 183). Mnoho místních prezentuje Černou v Pošumaví jako „bránu Šumavy“, jako místo, které si i přes turistickou vytíženost lokality s predispozicí k masovosti v sobě zachovalo přirozený „šumavský charakter“, tzv. „ducha Šumavy“. *„A potom si myslím, že je tady jedna věc důležitá, a to je takový ten „šumavský charakter“ toho turismu tady.“* (Inf. 6) Turistický potenciál obce nevytváří pouze blízkost Lipenské nádrže, ale také relativní blízkost Chráněné krajinné oblasti Šumava. Tyto geografické skutečnosti – deviza polohy ve středu lipenské oblasti, Chráněná krajinná oblast Šumava, nejširší část Lipenské přehrady – tak vytváří celkový obraz obce a image Černé v Pošumaví, jejímž prostřednictvím se obec prezentuje v nabídce cestovních agentur, turistických katalogů, na internetových stránkách nebo skrze reference známých. *„Dnes si každý přečte reference místa, kam chce jet, a podle toho se rozhodne. No a ty lidi si to řeknou, stačí pár špatných referencí a všechno je pak jinak.“* (Inf. 8)

V posledních letech je také čím dál tím více Černá v Pošumaví na základně srovnání s megalomansky pojatým turistickým konceptem Lipna nad Vltavou vykreslována jako klidné místo pro trávení dovolené. Tento fakt vychází i z vyprávění informátorů, kteří zdůrazňují pozitivní aspekty obce ve smyslu klidného prostředí oproti Lipnu nad Vltavou a vyzdvihují tak kvalitu trávení ničím nerušené dovolené. *„Ale tady lidé vyhledávají klid, mnoho jich na Lipno jede, ale zase se rádi vrátí sem do Černé, protože tam už je to takové předimenzované.“* (Inf. 1) *„Spíše je Černá klidnější část Lipna a kdo chce více aktivit, adrenalinu a řevu, tak jede na Lipno nad Vltavou.“* (Inf. 7) *„No a co teď tak trochu začínám*

pozorovat, že Lipno začíná být pro lidi až moc předimenzované a oni chtějí více do klidu.“ (Inf. 2) Přes masovou éru přílivu německých turistů v 70. letech, revoluční období nesoucí se ve znamení přílivu mnoha podnikatelských záměrů a restitučních nároků, až po současný zájem developerských firem, ustála Černá v Pošumaví všechny tyto nátlaky a svým způsobem si v sobě stále uchovává původní „venkovský charakter“.

9 ROZVOJ OBCE, KTERÝ ZAMRZL: „DOBA, KTERÁ NÁM CHYBĚLA.“

Charakter obce Černá v Pošumaví je dnes zaměřen spíše na poskytování služeb a s tím související ekonomickou prosperitu. Nabízí se proto otázka, jak se bude dále rozvíjet venkovský prostor Černé v Pošumaví, který byl v minulosti dlouhodobě tradičně spojen především s agrární činností. Jakým způsobem lze dosáhnout vyváženého, transparentního a etického rozvoje tak, aby nedocházelo k prohlubování regionálních rozdílů, a venkovské a periferní oblasti nezaostávaly za centry společnosti a ekonomiky (Macháček a kol. 2012: 24). Oblast obce se svými přírodními faktory v podobě Lipenské přehradní nádrže a CHKO Šumava představuje hlavní lokalizační faktor pro formování rekreačních procesů v daném území (ibid.: 61). Cestovní ruch je pro Černou v Pošumaví klíčovou rozvojovou aktivitou. Má vliv na řadu odvětví a jeho rozvoj.

V otázkách po současné podobě obce a jejího dalšího směřování v oblasti turistického rozvoje je mnoha místními obyvateli velmi skepticky predikována spíše stagnace až úpadek. Dle názoru obyvatel se rozvoj obce v určité fázi času zastavil a jeho další pokračování je dle mnohých v nedohlednu. Názory na nesprávné uchopení potenciálu v oblasti turismu se shodují i s výpověďmi informátorů. Ti často hovoří o tomto nesprávně uchopeném potenciálu jako o době možnosti rozkvětu a rozvoje, kterou obec propásla. *„Obci chybí dobrá léta, aby se mohla*

stále více rozvíjet.“ (Inf. 8) „...Černá to neuchopila tak, jak to měla a už to asi nikdy nemůže uchopit správně. Ta to prostě za posledních 30 let propásla.“ (Inf. 6) „Zůstalo to na mrtvém bodě, a to byla ta doba, která nám chyběla a byla problémová.“ (Inf. 2) Na základě výpovědí by se na toto nesprávné uchopení dalo nahlížet ze tří úhlů pohledů.

Jedním z nejčastěji zmiňovaných problémů, který brzdí další rozvoj obce v oblasti cestovního ruchu, jsou vlastnické vztahy. Jak už jsem psala výše, obec až na nemnohé výjimky nemá vlastní pozemky ve strategických lokalitách, které by jí umožňovaly realizovat úvahy o rozvoji ve využití území. Současný stav území je poznamenám problémovými vlastnickými vztahy a spory s vlastníky, kteří se ne vždy starají o svůj majetek a narušují tak snahu obce o „dobrý dojem“ lokality. Tyto problémové vlastnické vztahy v obci mají dopad na absenci veřejného prostranství, nekoncepční regulativy některých ploch a slabou pozici obce při prosazování jejích zájmů v klíčových lokalitách. *„Tady je třeba, aby tu nežily samostatné celky v soukromí, jako je tomu teď, ale aby se to spojilo v něco veřejného, co by Černou vyzvedlo nahoru, ale to už se asi stát nemůže.“ (Inf. 6) Zásadní problém spočívá ve špatném veřejném přístupu k vodě, absenci volně přístupných ploch a pláží, a bariéry v podobě chatových osad, oplocení, uzavřených soukromých areálů atd.*

Další aspekt, který informátoři shledávali v rozvoji turismu jako nedostatečně využitý, je výhodná poloha obce. Z toho hlediska je zásadním limitem špatná koncepce infrastruktury, kdy chybí dopravní napojení rozvojových ploch, v obci se nenachází dostatek parkovacích ploch, ani místních podnikatelských aktivit, které by přitáhly více turistů. *„Co to bylo platné, že tu bylo „jihočeské moře“, co to bylo platné, že tu byla Šumava, dva klenoty, které nenajdete široko daleko, a dopravní obslužnost přitom byla katastrofální.“ (Inf. 4) Často zmiňovaná je i absence cyklotras v Černé v Pošumaví. „Co je další věc, která nám tu osobně chybí, jsou cyklostezky.“ (Inf. 2) Místní lidé tak Černou v Pošumaví přiřazují nejčastěji k obci, jejíž výhodná pozice se omezila*

pouze na průjezdnou funkci. *„Teď bych řekla, že je to tady trochu jiná úroveň, lidi dnes tady spíše projíždí, než že by se vždy zastavili. Hodně je ta vesnice spíše průjezdná. Také je tu změna díky podnikatelské činnosti.“* (Inf. 1) *„Ze začátku zažila obec velký boom, Černá byla středobodem Lipenska dříve, to lze i dohledat. A pak to začalo padat dolů, že přestala být Černá středobodem úplně a že lidé začali spíše jezdit okolo.“* (Inf. 2) Příčina je spatřována hlavně v nedostatku podnikové rekreační a restaurační činnosti. Tento fakt potvrzují i výpovědi informátorů. *„Já jsem vždycky říkal, že „šumavské moře“ je tady u nás, ale co se týká rozvinutosti rekreace, služeb a podnikatelského prostředí, tak to tady bohužel takové není. My jako Černá jsme ve středu a měli bychom z toho tady těžit daleko více než ostatní obce, ale jelikož je tady špatná infrastruktura pro turisty, tak oni se tady sice zastaví na pivo, ale neubytují se, jako třeba v té spodní části.“* (Inf. 8) *„Černá má výhodnou strategickou pozici. Ale zase toho tolik moc nevyužívala a mohla by více, jelikož zde byla jenom jedna hospoda za komunistů, takže když sem někdo přijel a viděl to tady, tak raději jel dál a teď to není o moc lepší.“* (Inf. 9)

Potenciál obce v oblasti rozvoje turismu není dobře uchopený ani z hlediska celoročního provozu. Turistika je zde postavena převážně na letní sezóně, které jsou přizpůsobeny i možnosti a rozsah služeb a aktivit v oblasti turistického ruchu. V tomto případně hovoří informátoři o tomto období mimo sezónu jako o době, kdy v obci „chcípl pes“. *„V zimě tady nic moc není, chcípl tady pes.“* (Inf. 3) *„Je tu jedna dost velká nevýhoda, že ta sezóna je příliš krátká, aby se do ní mohlo daleko více lidí zapojit.“* (Inf. 5) *„Černá se snaží sem dostat lidi i v jiné roční období než jen v létě, kdy přijedou sami.“* (Inf. 2) S ohledem na turistický ruch v Černé v Pošumaví, který je díky nejširší části Lipenské přehrady orientovaný převážně na vodní sporty, rybaření a rekreaci u vody, je obec turisticky vytížena především jen v letních měsících, což vykazuje vliv na průběh životního cyklu lokality a koncentraci návštěvníků i mimo rekreační části v obci (Pásková 2009, 2012). *„Vždy po turistické sezóně*

všichni říkají, aby už to zase bylo všechno pryč, aby tu už byl konečně klid. Ale vyskytují se zde paradoxy, že si lidé postaví dům v obytné čtvrti, a pak ho na léto celý pronajímají. No a co chtějí dělat lidé na dovolené, chtějí se bavit, to znamená, že mají nahlas puštěnou hudbu, vyřvávají atd. Tady pak vznikají trochu třenice, že je ten barák mezi lidmi, kteří pak ráno chodí do práce. Už to bylo několikrát řešeno a majitelé byli dopředu upozorněni, aby rekreantům nastavil určité hranice. A řešilo se i parkování.“ (Inf. 2)

Názory na změny v obci z hlediska turistického rozvoje se různí. Tvrzením, na kterém se však shodnou všichni informátoři, zůstává strnulost v rozvoji a nedostatečné rozvinutí potenciálu obce. *„Naoko se obec změnila a podstatně, ale funkčností a co ta obec nabízí, tak vůbec nedošlo ke změně. Důležité je, aby tu vzniklo i něco pro lidi, co obec posune dál...“* (Inf. 6) V tomto ohledu je důraz kladen na požadavky doby, která přináší zvyšující se nároky lidí na standardy rekreačních středisek *„Dnes jsou nároky lidí trochu jiné. Dnes si každý přečte reference místa, kam chce jet, a podle toho se rozhodne. No a ty lidi si to řeknou, stačí pár špatných referencí a všechno je pak jinak. I když v létě je tady problém vůbec sehnat ubytování, a slušné. Myslím, že se to tady zachraňuje cenou ubytování. Ale musí se ta rekreace a nápady nastavit dle svých možností.“* (Inf. 8)

10 ZÁVĚR

Mým cílem bylo zjistit, jaký vliv měl v posledním půl století fenomén turismu na transformaci původně zemědělsky orientované obce Černá v Pošumaví a jak se jeho vlivem proměnil obraz i vnímání obce jako celku. Práce se zaměřila na období vzniku turistického ruchu od 60. let 20. století a jeho vývoj až po současnost. Proměny obce Černá v Pošumaví měly vliv na mnoho aspektů venkovské každodennosti: na sféru mezilidských vztahů, sféru správní, ekonomickou sféru, sféru volného času a sféru prostorového uspořádání obce. Skrze narativní rozhovory s informátory jsem se pokusila zaznamenat sdílené představy o těchto konkrétních změnách v životě obce. Tyto změny jsem dala do kontextu s nově přibývajícími aspekty cestovního ruchu. Výzkum jsem zaměřila na několik hlavních oblastí, do kterých turistický ruch zasahoval.

V úvodní části byla má pozornost věnována teoretickým konceptům v kontextu antropologie turismu a jejich aplikací do praxe. Výchozím přístupem k této práci byl především dopad turismu na lokalitu a vztah mezi místními obyvateli a turisty, který je jedním ze stěžejní teoretických přístupů pro zkoumání fenoménu turismu. Další část práce se zaměřila na obec Černou v Pošumaví, její historický a společenský vývoj se zvláštním zřetelem na proces turistické transformace, během níž obec získala svůj typický charakter turisticky vyhledávané lokality označované jako „střed Lipna“. Tento proces byl začátkem 90. let intenzivně ovlivňován restitučními nároky a privatizací. V rámci rozhovorů s narátory byly identifikovány významné změny zapříčiněné masovou turistickou transformací v Černé v Pošumaví. Jedná se především o změny v sídelní struktuře obce a jejím prostorovém uspořádání, v mezilidských vztazích mezi místními obyvateli a turisty, změny v každodenním životě lidí a v jejich vnímání volného času.

Nová rekreační funkce venkovského prostoru Černé v Pošumaví poněkud vytlačila původní výrobní funkci a je činitelem proměny rurálního společenství ve smyslu destrukce původního rurálního prostoru vlivem

životních vzorů městské společnosti (turistů z města). Venkov se tak se svou „nižší“ kulturou a rozdrobeným časem a prostorem do značné míry stal objektem ekonomické a turistické transformace (Hudečková, Lošťák 1995: 14). Vzhledem k současnosti se v porovnání s obdobím do 60. let ukázala spjatost obce se zemědělskou činností jako již pouhá vzpomínka pamětníků. Často zmiňovaným aspektem bylo silné sepjetí místních na úrovni každodenního společenského života. Výzkum odhalil, že význam zemědělství je dnes pro obyvatele Černé v Pošumaví mnohem menší, než byl dříve. Jeho fungování není tedy pro místní lidi v obci tak důležité jako turismus, který zde považují za tradici, součást obce a důvod její výjimečnosti.

Na základně mnou provedeného výzkumu se ukázalo, že turistický ruch je v Černé v Pošumaví brán jako neoddělitelná součást společenského života. Pro obec představuje její turistický potenciál životní směr, kterého se drží a měla by se jím i nadále ubírat. Rozvoj cestovního ruchu také do značné míry napomohl vizuální stránce obce, a to zejména výstavbou několika bytových domů, rekreačních podniků, opravami již stávajících objektů a silniční komunikace a v neposlední řadě péčí o místní vytěžovanou infrastrukturu. Na základně rozhorů lze postoj k turismu celkově označit za pozitivně přijímaný. Z realizovaných rozhovorů vyplynuly dva nejčastější typy způsobu přizpůsobení se normám a hodnotám turistické transformace a integrace. Převážná část místních obyvatel turismus vnímá nezúčastněně, staví se do role neparticipujících osob, avšak respektujících a přijímajících turistický ruch. Zbývající menšina se svým podnikatelským záměrem v obci snaží využít turistický potenciál obce. Je nutno konstatovat, že těchto aktivních a zainteresovaných občanů stále ubývá.

Výzkum dále ukázal, že vztahy mezi místními obyvateli a turisty nebyly vždy vnímány tak jako dnes. Na samém počátku rozvoje turistického ruchu začátkem 60. let nebyl postoj k turistům příliš pozitivní. Místní se k turistům nejprve stavěli pouze jako k narušitelům jejich každodenního života. Od poloviny 60. let se ale postoj k příchozím

turistům postupně měnil. Dnes převažuje pozitivní vnímání turistů, a to především pro jejich všeobecnou užitečnost. Turisté přináší obci finanční výhody a díky jejich přítomnosti získává obec věhlas a další benefity.

Předmětem několika kapitol se stala aktéřská reflexe prostorové proměny obce skrze turismus, která se nejvíce odrazila ve veřejném prostoru. Zajímavější než samotné vzpomínání na zaniklá či přestavěná místa v obci, je proces proměny jejich vnímání obyvateli a proces mizení jejich symbolické hodnoty z veřejného diskursu. Jakýmsi referenčním rámcem, podle něž většina informátorů hodnotí a srovnává současnost a minulost, je přesunutí převážné většiny společenského a turistického života z veřejné sféry do soukromé v důsledku privatizačních a restitučních procesů v 90. letech.

V průběhu mého výzkumu se jako jedno z největších témat, jímž se místní obyvatelé silně zaobírají, ukázaly být vyhlídky na budoucnost Černé v Pošumaví. Tyto vyhlídky se týkaly zejména obav z budoucího rozvoje obce v oblasti turismu, který byl většinou místních obyvatel označen za stagnující. Podle výpovědí informátorů spočívá největší problém v uchopení potenciálu obce. Především se jedná o obavy z poklesu počtu turistů, kteří dají raději předost megalomanství Lipna nad Vltavou, o zachování jedinečné přírody a o nedostatek společenského vyžití jak pro místní tak pro turisty.

Předmět mého výzkumu jsem záměrně uchopila z několika hledisek. Vytyčila jsem si nejčastější témata související s turistickou transformací a integrací, z nichž by v budoucnu některá mohla být předmětem samostatného a detailnějšího výzkumu. Bylo by také zajímavé zopakovat výzkum, který by se soustředil pouze na současnou podobu každodenního života v Černé v Pošumaví a sledoval by, jak ho turisté ovlivňují nyní.

11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

11.1 Literatura

Andereck, K. L., C. A. Vogt. 2000. „The relationship between residents attitudes toward tourism and tourism development options.“ *Journal of Travel Research* 39 (1): 27–36.

Benedictová, R. 1999. *Kulturní vzorce*. Praha: Argo.

Beneš, V. 2008. Diskurzivní analýza. In P. Drulák (ed.): *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál: 92–124.

Bernard, H. R. 2006. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Oxford: Alta Mira Press.

Bernard, H. R., P. J. Pelto, O. Werner a kol. 1986. „The Construction of Primary Data in Cultural Anthropology.“ *Current Anthropology* 27 (5): 382–396.

Boissevain, J. (ed.). 1996. *Coping With Tourists: European Reactions to Mass Tourism*. Oxford: Berghahn Books.

Broža, V. a kol. 2005. *Přehrady Čech, Moravy a Slezska*. Liberec: Knihy 555.

Burns, P. M. 1999. *An introduction to tourism and anthropology*. London: Routledge.

Cohen, E. 1972. „Towards a Sociology of International Tourism.“ *Social Research* 39 (1): 164–189.

Cohen, E. 1979. „A Phenomenology of Tourist Experience.“ *Sociology* 13 (2): 179–201.

Cohen, E. 1988. „Authenticity and Commoditization in Tourism.“ *Annals of Tourism Research* 15 (3): 371–386.

Cullen, G. 1961. *Townscape*. London: The Architectural Press.

De Certeau, M. 1996. „Vynalézání každodennosti.“ In F. Mayer, A. Bensa, V. Hubinger (ed.): *Antologie francouzských společenských věd: Město*. Cahiers du CEFRES N°10: 78–96.

- Dvořák, J. 2009. „Krajina Lipna a tzv. Šumavské moře – proměny ve 20. století.“ *Historická geografie* 35 (1): 323–357.
- Geertz, C. 2000. *Interpretace kultur*. Praha: SLON.
- Gehl, J. 2000. *Život mezi budovami: Užívání veřejných prostranství*. Brno: Nadace Partnerství.
- Graburn, N. H. H. 2001. „Secular ritual: a general theory of tourism.“ In V. L. Smith, M. Brent (eds.): *Hosts and Guests Revisited: Tourism Issues of the 21st Century*.
- Graburn, N. H. H., J. Jafari. 1991. „Introduction: tourism and the social science.“ *Annals of Tourism Research* 18 (1): 1–25.
- Halbwachs, M. 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: SLON.
- Hall, C. M., S. J. Page. 1999. *The geography of tourism and recreation – environment, place and space*. London: Routledge.
- HAMPL, M. a kol. 2001. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: DemoArt.
- Harrell-Bond, B. 1978. *Community Leadership and the Transformation of Freetown*. The Hague: Mouton.
- Hendl, J. 2008. *Kvalitativní výzkum – základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hesková, M. 2006. *Cestovní ruch*. Praha: Fortuna.
- Holden, A. 2005. *Tourism studies and the social sciences*. London: Routledge.
- Hudečková, H., M. Lošťák. 1995. *Sociologie I. (Úvod do sociologie a sociologie venkova)*. Praha: Provozně ekonomická fakulta ČZU.
- Huh, C., C. A. Vogt. 2008. „Changes in residents attitudes toward tourism: A cohort analytical approach.“ *Journal of Travel Research* 46 (4): 446–455.
- Chambers, E. 2000. *Native tours: The anthropology of travel and tourism*. Waveland Press.
- Chorvát, I. 2007. *Cestování a turismus v zrcadle času*. Banská Bystrica: Ústav vědy a výzkumu.

- Kaufmann, J. - C. 2010. *Chápající rozhovor*. Praha: SLON.
- Lefebvre, H. 1991. *The Production of Space*. UK: Blackwell Publishing.
- Lipovetsky, G. 1999. *Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů*. Praha: Prostor.
- Lozoviuk, P. 2005. *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- MacCannell, D. 1976. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. London: Macmillan Press.
- MacCannell, D. 1989. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. 2nd Edition. London: Macmillan Press.
- Mafessoli, M. 2002. *O nomádství: iniciační toulky*. Praha: Prostor.
- Macháček, J. a kol. 2012. *Venkov v rámci inovativních přístupů*. Praha: Alfa Nakladatelství.
- Machonin, P. 2005. *Česká společnost a sociologické poznání. Problémy společenské transformace a modernizace od konce 60. let 20. století do prvních let 21. století*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.
- Majerová, V. 1998. *Sociologie venkova a zemědělství*. Praha: Reprografické studio PEF ZČU.
- McCool, S. F., S. R. Martin. 1994. „Community Attachment and Attitudes toward Tourism Development.” *Journal of Travel Research* 32 (3): 29–34.
- McGehee, N. G., K. L. Andereck. 2004. „Factors predict ingrural residents support of tourism.“ *Journal of Travel Research* 43 (2): 131–140.
- Nash, D. 2001. *Anthropology of tourism*. Emerald Group Publishing Limited.
- Nash, D., V. L. Smith. 1991. „Anthropology and Tourism.“ *Annals of Tourism* 18 (1): 12–25.
- Navrátil, J. 2012. *Návštěvník jako rozvojový faktor navštíveného místa – Aplikovaná geografie cestovního ruchu na příkladu vody v turistických regionech jižní Čechy a Šumava*. Praha: Alfa nakladatelství s. r. o.
- Pásková, M. 2009. *Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Hradec Králové: Gaudeamus*.

- Pásková, M. 2012. „Environmentalistika cestovního ruchu.“ *Czech journal of tourism* 1 (2): 77–113.
- Pásková, M., D. Drnová, E. Morávková. 2004. *Cestovní ruch pro střední školy a pro veřejnost*. Praha: Fortuna.
- Pásková, M., J. Zelenka. 2002. *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj.
- Pearce, D. 1995. *Tourism Today: A Geographical Analysis*. 2nd Edition. Harlow: Longman.
- Petrusek, M. 2007. *Společnosti pozdní doby*. Praha: SLON.
- Pospěch, P. 2013. „Městský veřejný prostor: interpretativní přístup.“ *Sociologický časopis* 49 (1): 75–100.
- Pospěch, P. a kol. 2014. *Vynalézání venkova v ČR po roce 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie kultury.
- Potatnina, Y. 2001. „Social Transformation and the Family in Post – Communist Germany by Eva Kolinsky.“ *Europe-Asia Studies*: 965–967.
- Ritzer, G. 1983. „The “mcdonaldization” of society.“ *Journal of American Culture* 6 (1): 100 – 107.
- Selwyn, T. 1996. *The tourist image: Myths and mythmaking in tourism*. Michiganská univerzita: Wiley.
- Smith, V. (ed.). 1989. *Hosts and Guests: the Anthropology of Tourism*. 2nd Edition. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Soukup, V. 2006. *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum.
- Studie rozvoje obce Černé v Pošumaví. 2012. *Turistická infrastruktura*. České Budějovice: Atelier 8000 spol. s. r. o.
- Todd, J. 2005. „Social Transformation, Collective Categories, and Identity Change.“ *Theory and Society* 34 (4): 429–463.
- Toušek, L. 2012. „Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie.“ In *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Plzeň: Západočeská univerzita: 25–100.
- Urry, J. 2002. *The Tourist Gaze*. 2nd Edition. London: Sage Publications.

Williams, S. 2009. *Tourism Geography – a new synthesis*. London: Routledge.

Záloha, J. a kol. 1980. *Krajem Lipna*. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství.

11.2 Internetové zdroje

Černá v Pošumaví. 2018. *Informace o obci*. [online]. 2010- 2015 [cit. 11. 02. 2018]. Dostupné z: <http://www.cernavposumavi.cz/index.php/obecni-urad/informace-o-obci>

Černá v Pošumaví – Historie a kronika obce. 2018. *Historie v několika odstavcích*. [online]. eStranky.cz [cit. 8. 02. 2018]. Dostupné z: <http://www.kronikaobcecerna.estranky.cz/clanky/historie-obce-celkove/historie-v-nekolika-odstavcich.html>

ČSÚ. 2014. *Malý lexikon obcí České Republiky – 2014: Okres Český Krumlov* [online]. Praha [cit. 11. 02. 2018]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/maly-lexikon-obci-ceske-republiky-2014-n-gdc2kaznu1>

ČSÚ. 2017. *Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 1017*. [online]. Praha [cit. 11. 02. 2018]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112017>

Kronika obce Černá v Pošumaví 1990 – 1995. [online]. eStranky.cz [cit. 21. 02. 2018]. Dostupné z: <http://www.kronikaobcecerna.estranky.cz/clanky/kroniky-obce-erna-v-posumavi/dil---iii-----kronika-1990-az-2000/kronika-obce-erna-1990---1995.html>

Kronika obce Černá v Pošumaví 1996 – 2000. [online]. eStranky.cz [cit. 21. 02. 2018]. Dostupné z: <http://www.kronikaobcecerna.estranky.cz/clanky/kroniky-obce-erna-v-posumavi/dil---iii-----kronika-1990-az-2000/kronika-obce-1996---2000.html>

Kronika obce Černá v Pošumaví 2004. [online]. eStranky.cz [cit. 21. 02. 2018]. Dostupné z: <http://www.kronikaobcecerna.estranky.cz/clanky/kroniky-obce-erna-v-posumavi/dil--iv.---kronika-2001---2010/kronika-obce-erna-2004.html>

Kronika obce Černá v Pošumaví. *Fotky*. In: *Facebook* [online]. [cit. 12. 4. 2018]. Dostupné z:
https://www.facebook.com/pg/kronikaobcecerna/photos/?ref=page_internal

Kronika obce Černá v Pošumaví 1980 – 1983. [online]. eStranky.cz [cit. 21. 02. 2018]. Dostupné z:
<http://www.kronikaobcecerna.estranky.cz/clanky/kroniky-obce-cerna--v--posumavi/dil---ii.----kronika-1945---1989/5---kronika-1980---1983---b2.html>

Kronika obce Černá v Pošumaví 1984 – 1986. [online]. eStranky.cz [cit. 21. 02. 2018]. Dostupné z:
<http://www.kronikaobcecerna.estranky.cz/clanky/kroniky-obce-cerna--v--posumavi/dil---ii.----kronika-1945---1989/6---kronika-1984---1986---b3.html>

Kronika obce Černá v Pošumaví 2015. [online]. eStranky.cz [cit. 21. 02. 2018]. Dostupné z:
<http://www.kronikaobcecerna.estranky.cz/clanky/kroniky-obce-cerna--v--posumavi/dil-vi.---kronika-2011---2020/zapis-do-kroniky-za-rok-2015.html>

Kronika obce Černá v Pošumaví do roku 1945. [online]. eStranky.cz [cit. 21. 02. 2018]. Dostupné z:
<http://www.kronikaobcecerna.estranky.cz/clanky/kroniky-obce-cerna--v--posumavi/dil---i.---kroniky-do-roku-1945-nemecke/>

Kronika obce Černá v Pošumaví od roku 1945. [online]. eStranky.cz [cit. 21. 02. 2018]. Dostupné z:
<http://www.kronikaobcecerna.estranky.cz/clanky/kroniky-obce-cerna--v--posumavi/dil---ii.----kronika-1945---1989/2---vseobecna-od-roku-1945---a1.html>

Svazek Lipenských obcí. 2017. *Charakteristika území*. [online]. EVRON [cit. 8. 02. 2018]. Dostupné z:
<http://www.svazeklipenskyhobci.cz/cz/page/43574/charakteristika-uzemi.html>

12 RESUMÉ

The main theme of the thesis is transformation of mass tourism and its consequences examined on the example of the village Černá v Pošumaví. Many various changes have taken place in the village during the last fifty years. Most of them could be seen through the residence structure of the village and through its residents' lifestyle. The main aim of the research is to map changes caused by the development of village from agrarian-based character to tourism-based character of the place. These changes started in 1960s, along with construction project of the Lipno reservoir and, consequently, they have transformed the character of the area into the mass-touristic, which crucially affected next development of the village. The main aim of the thesis is to show collective notion shared among residents of the village Černá v Pošumaví of concrete changes coming from touristic transformation and integration of the area and how those changes are reflected in the village in general and in the residents' everyday life.

The research method of the thesis is based on the anthropology of tourism. The village Černá v Pošumaví will stand for an example of the research of integration of foreigners (tourists) in terms of transformation through the tourism. Research methodology will be provided in this part of the thesis as well. The second part of the thesis will provide historic development of the Lipno area and of the village Černá v Pošumaví. The research is based on crucial moments of tourism interfering into social processes and of its participation in developing the image of the village and its society. In related chapters, these moments are mapped by commentaries of selected informants and their feedback to occurred changes. The changes include the settlement, the space arrangement of the village, changes within the social-relationship structure and within everyday life of village residents. The changes of general image of the village and its visual concept are implied as well.

The research has showed descending tendency of residents of Černá v Pošumaví in stressing the importance of agriculture. Agriculture is no more as important as tourism, so far tourism has become almost the tradition for the village and very important part of the village legacy. For the village, tourism is seen as inseparable part of the village life. Tourism is trend providing the village with proper future aims and residents are convinced that this trend should be carried on. The research also shows the residents' reflecting of space changes in the village caused by tourism and demonstrated in public space mainly.

13 PŘÍLOHY

13.1 Seznam informátorů

Inf. 1, žena, 1957

V Černé v Pošumaví bydlí od narození. Po ukončení pedagogické fakulty začala učit v Základní škole Černá v Pošumaví. V současnosti působí ve funkci ředitelky školy a školky v obci.

Inf. 2, žena, 1959

Do Černé v Pošumaví přišla v 80. letech minulého století. Dnes působí ve funkci starostky obce.

Inf. 3, žena, 1971

Do obce přišla před čtyřiceti lety a hned nastoupila jako učitelka na Základní školu Černá v Pošumaví, kde učí do dnes.

Inf. 4, muž, 65 let?

Do Černé v Pošumaví se dostal roku 1991. Začal zde vykonávat funkci tajemníka obce. Dnes žije s manželkou v Horní Plané, která se nachází necelých 8 km od Černé v Pošumaví.

Inf. 5, muž, 1942

Pochází z Vysočiny a do Černé v Pošumaví se přistěhoval v roce 1967. Vystudoval vysokou zemědělskou školu v Brně. V rámci umístěnek byl přiřazen do Kájova a poté do Černé v Pošumaví. V současné době bydlí s manželkou na své chatě nedaleko Černé v Pošumaví v malé vesnici Žlábek.

Inf. 6, muž, 1964

Jeho rodina pocházela z Náchoda, avšak před represemi komunistického režimu odešla do obce Hůrka, kde se informátor Černý narodil. V Černé v Pošumaví dostali jeho rodiče byt jako zaměstnanci státních statků.

Inf. 7, muž, 1943

Do obce přišel v roce 1971 a jako vystudovaný inženýrský agronom začal zde působit v různých funkcích např. vedoucí provozu. V roce 1977 se dostal ke kronikářské činnosti a stal se tak místním obecním kronikářem.

Inf. 8, muž, 1957

Pochází ze Stach. Po absolvování vojenské služby začal pracovat v Praze na poště. Do Černé v Pošumaví se dostal přes své bratry, kteří bydleli nedaleko Českého Krumlova, ve Větrní. Do obce se s manželkou přestěhoval roku 1979, neboť zde dostal místo vedoucího pošty.

Inf. 9, muž, 1961

Jako chlapec se do služebního bytu v Černé v Pošumaví přestěhoval s rodinou roku 1975. V té době dokončoval poslední ročník deváté třídy a pak tři roky strávil na internátě ve Velešíně. Dnes žije s rodinou v obci Hořice na Šumavě, které se nacházejí necelé 4 km od obce.

Inf. 10, žena, 1930

Do Černé v Pošumaví se přestěhovala spolu s rodinou v osmdesátých letech minulého století. Rodina zde dostala služební byt na základně umístěnky jejího manžela. V Černé začala nejdříve pracovat v místní šťavárně a pak několik let na statku. Její manžel pracoval v Černé v Pošumaví jako elektrikář.

13.2 Obrazová příloha⁶

Původní obraz Černé v Pošumaví jako zemědělské obce

Obr. 1 – zemědělský statek

Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Obr. 2 – výjev z každodenní práce na poli

Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

⁶Fotografie jsou získány ze stránek Facebook se souhlasem autora pana Kronikáře Záhory

Obr. 3 – život v obci

Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Turismus jako součást obce

Obr. 4 – počátek rozvoje turistického ruchu v obci
Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Obr. 5 – počátek rozvoje turistického ruchu v obci
Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Obr. 6 – dnešní podoba obce jako turistického střediska
Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Obr. 7 – dnešní podoba obce jako turistického střediska
Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Komparace vzhledu obce

Obr. 8, 9 – původní vzhled obce

Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Obr. 10, 11 – dnešní vzhled obce

Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Obr. 12, 13 – výzdoba v obci

Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Prostorové změny

Obr. 14 – výstavba nové silniční komunikace
Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Obr. 15 – pozemky kempů v obci určené pro karavany
Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Veřejná vs. Soukromá rekreační sféra

Obr. 16 – veřejná pláž

Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Obr. 17 – soukromá pláž hotelu Jestřábí

Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Obec Černá v Pošumaví – letecké snímky

Obr. 18 – vyobrazení obce jako „středu Lipna“
Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka

Obr. 19, 20 – postupné rozšiřování a rozvoj obce
Zdroj: Kronika obce Černá v Pošumaví: Facebook – stránka